

PÕHISEADUSLIKU ASSAMBLEE VIIES ISTUNG

11. oktoober 1991

Juhataja T. Anton

Tere hommikust, lugupeetud kolleegid! Kell on 11.01. Palun võtke istet! Me alustame viiendat istungit. Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on meid 41. Kolleegid, palun istuge oma kohtadele, me alustame istungit. Palutakse veel kord teha kohaloleku kontroll. Teeme seda siis veel kord. Kohal on 44 assamblee liiget.

Juhatuse poolt on esitatud ja toimkondade juhtidega läbi arutatud päevakorra projekt. See on teil kaustas. Selle projekti koostamisel jäeti arvestamata viie kolleegi ettepanek ja ka see ettepanek on teil kaustas. Viie kolleegi tehtud ettepanek jäi arvestamata põhjusel, et see on vastuolus assamblee poolt vastu võetud reglemendiga, mis näeb ette, et arutatakse vaid organisatsioonilisi küsimusi ja põhiseaduse projektidega seotud küsimusi. Enne tänase istungi algust laekus veel kuult kolleegilt assamblee otsuse projekt, mis käsitleb Eesti Vabariigi 1938. aastal kehtestatud põhiseadust. Otsuse projekt seondub otseselt ühega Põhiseaduslikule Assambleele esitatud põhiseaduse projektidest. Mul on ettepanek see otsuse projekt vaadata läbi siis, kui me arutame assambleele esitatud põhiseaduse projekte. Kolleegid Seppa, Korrovits, Rumessen, Adams, Niitsoo ja Erm on asja sellise käsitlusega päri. Aitäh! Ma palun, et selle aja jooksul esitatud otsuse projekt paljundatakse ja jagatakse kõigile välja, käsitlemaks seda esitatud põhiseaduse projektide arutelus. Proua Laido, palun! Kas päevakorra projekti kohta on veel märkusi? Ei ole. Härra Runnel, palun!

H. Runnel

Austatud juhataja! Kolme mehe allkirjaga esitasid Hando Runnel, Hain Rebas ja Lauri Vahtre juhatusele täiendava päevakorrapunkti, et enne põhiseaduse projektide arutelu läbi hääletada mõned põhimõisted, mis läbivad kõiki projekte. Näiteks kas või teatud nimetused – riigipea, parlament, kohus jms. nimetused. Veidi üllatav on, et sellest ei ole juttu olnud ja seda ei ole ettepanekuna arvestatud. Palume see siiski päevakorda võtta.

Juhataja

Härra Runnel! Esitatud ettepanek oli arutusel eile juhatuse koosolekul. Ettepanek on tehtud reglementi rikkudes, s. o. hiljem, kui reglemendis märgitud tähtaeg ette näeb. Ettepaneku osas asus juhatus seisukohale, et kõik need küsimused, mis on tõstatatud, lahendatakse esimesel ja teisel lugemisel. Seega tuleb küsimus arutusele siis, kui meie kalenderplaani järgi toimub esimene ja teine lugemine. Härra Salum, palun!

V. Salum

Juhatuse koosolekul ei olnud hääled selles osas üksmeelsed. Jääksime selle päevakorra juurde, kuid hääletamise viiksime läbi kahes osas. Hando Runneli ettepanekut tuleks siiski arvesse võtta. Enne hääletada ja siis eelnõu.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Juhin tähelepanu sellele, et meil ei ole võimalik hääletada ettepanekuid, mis on vastuolus reglemendiga. Ma panen hääletamisele päevakorra projekti kujul, nagu see on teile välja jagatud. Hääletame. Poolt 35, vastuolijaid 5, erapooletuid 7. Täna istungi päevakord on kinnitatud sellisel kujul, nagu see on teile välja jagatud. Vastavalt nimetatud päevakorrale alustame härra Adamsi ettekande teise osa ärakuulamisest. Härra Adams palus teise osa esitamiseks aega üks tund ja kümme minutit. Härra Adams, teil on sõna.

J. Adams

Lugupeetud kolleegid! Püüan täna käsitleda meie töögrupi tehtud eelnõu veidi detailsemalt kui eelmisel korral. Loodan, et kõik on saanud sellega tutvuda. Möödunud reedel ma pühendasin teie tähelepanu ja kallist aega vähemalt kümme minutit sellele, et väita, et eelnõu, mida oleme teinud, ei ole mitte riigikeskne, vaid ühiskonnakeskne. Ometi oskas järgmisel päeval ajaleht "Postimees" oma poliitkommentaaris Kalle Muuli suu läbi ütelda just vastupidist. See kuulub vist paratamatult meie töö juurde, et niisugused asjad pööratakse pea peale. Täna ma püüan siiski tõestada, et meil on õigus, aga mitte Kalle Muulil. Võimalik ka, et see oli trükiviga.

Kõigepealt me veel kord peatume sellel küsimusel, et meil on paratamatult mingisugune lahknevus kõnekeele ja täpse väljenduse vahel. Kõnekeeles me oleme vist kõik korduvalt väitnud, et me teeme uue põhiseaduse projekti või uut põhiseadust. Tegelikult ma arvan, et see ei ole sisuliselt ega ka formaalselt õige, tegemist on siiski 1938. aasta Eesti Vabariigi põhiseaduse kaasajastamise ühe katsega. Seda näitab nii projekti ülesehitus, mis on väga traditsiooniline, kui ka autorite püüd mitte väga kaugemale minna, s. t. teha muudatused, mis on minimaalselt vajalikud. Nii et ma tahan väita, et minu töögrupi tehtud projekt on 1938. aasta põhiseaduse, Eesti Vabariigi endiste põhiseaduste otsene järglane nii sisu kui ka vaimu poolest, ja tahaks loota, et ükski ajalehekommentaari ei püüa homme väita vastupidist. Nädala jooksul toimkondades tehtud töö on vähemalt minule selgeks teinud hulga kohti, kus eelnõu vajaks tingimata muutmist. On tehtud väga asjalikke märkusi, mille peale kolmas autorite grupp ei tulnud. Selle eest oleme väga tänulikud ja see näitab veelgi, kui võrd vajalik on kollektiivne töö, kollektiivne mõistus sellise olulise teksti tegemisel nagu põhiseadus. Arvatavasti ka parim mõeldav väike autorite grupp ei ole võimeline tegema seda, mida suudab suur ja poliitiliselt tasakaalustatud kogu.

Nüüd tulen detailsema vaatluse juurde. Kõigepealt preambula probleemid. Ma ei räägi mitte peatükkide järjekorras. Alguses käsitlen põhiliselt kodanike õiguste ja kohustuste peatükki, siis mitmeid väiksemaid ja sõltumatuid peatükke selle juures ja oma ettekande lõpus jõuan kõige seostumatute, rohkem omavahel seostamist vajavate peatükkide, nimelt riigivõimu korralduse juurde. Ma palun mind vabandada, et ma hakkan hüplema ühe peatüki juurest teise juurde ja ei lähe mitte paragrahvide järjekorras, kuid ma arvan, et see on sisuliselt vajalik.

Kõigepealt preambula probleem. Tähendab, ma olen saanud mitmesuguseid ettepanekuid preambula seda- või teistmoodi tegemiseks. Milles on siin probleem? Probleem on selles, et suhteliselt pikad preambulad on Eesti põhiseaduste traditsioon. Maailmas on küllalt palju põhiseadusi, millel üldse mingisuguseid preambulaid ei ole, aga ma arvan, et meie ei peaks traditsiooni rikkuma. Sisulistest märkustest on kõige olulisem see, et preambula peaks tingimata viitama õiguslikule seosele, järjepidevusele vabariigis varem kehtinud kolme põhiseadusega. Sellega ma olen täiesti nõus, kuid kõige muu suhtes ei ole autorite grupp seadnud mingisuguseid kindlaid piire. Aga nüüd, ilma preambulata me ei saa hakkama.

I peatükk "Üldsätted". Siin on kaks gruppi olulisi küsimusi. Üks on territooriumi käsitlev paragrahv ja teine kodanikkonda käsitlev paragrahv. Territooriumi paragrahvi puhul on küsitud, mispärast on siin loetletud maakonnad. Siin on lähtunud 1920. aasta põhiseaduse traditsioonist, samuti on tehtud kummardus Eesti ajaloolisele jaotusele, kuid autorid peavad kõige olulisemaks § 2 lõiget 2, mis määrab Eesti Vabariigi piirid. See on meile poliitiliselt oluline probleem, eriti idapiiri fikseerimise osas, see ei vaja vist üldse selgitust. Kas idapiir peab olema eraldi välja toodud? Kuidas meil kujuneb Läänemere piiride probleem? Ma tõesti ei oska seda öelda. Kuid ma tahaksin seista selle eest, et selline paragrahv või sõnastus või mõte oleks põhiseaduse tekstis sees.

Edasi, §-d 4 ja 5 käsitlevad Eesti piirkonda ja Eesti kodanikkonda. Aluseks on võetud siin, nagu ka antud projekti mitmetes muudes osades, tõsiasi, et praegu ja arvatavasti lähematel aastatel ja aastakümnetel saab Eestis olema nii Eesti Vabariigi kodanikke kui ka siin alaliselt elavaid välisriigi alamaid, kes siiski Eesti Vabariigi kodanikud ei ole. Minu arvates dikteerib reaalne elu sellise vajaduse ja me ei tohiks sellest mööda vaadata. Me peame vähemalt põhiseaduseski ära sätestama, et meil on ja ilmselt jääb ka kauaks püsima suur mittekodanikest elanike grupp. Siin on muidugi erinevus 1938. aasta põhiseaduse tekstist, aga selle on meile dikteerinud elu.

Paragrahvis 4 on tekitanud kommentaare lõiked 2 ja 3. On tehtud täpsustusettepanekuid. Üks saabus mulle just faksi teel Ameerikast, professor Taageperalt, kes andis projektile põhimõtteliselt väga kiitva hinnangu. Ma olen väga meelitatud. Ta teeb ettepaneku sõnastada lõige 2 selliselt, et ei oleks nimetatud Nõukogude Liitu, vaid sõnastada see ümber selliselt, et sama mõte säiliks, kuid ilma väljenduseta "Nõukogude Liit". Miks mitte, see on täiesti võimalik, aga see ajab sõnastuse keeruliseks. Teine probleem on, kuidas lõikes 3 esitatud ideed väljendada. Siin on autorid lähtunud tõsiasiast, et Eesti ühiskond on praktikas tõestanud seda, et pagulaseestlastel, kes omal vabal tahtel tulevad tagasi ja lülituvad ellu, on vaieldamatult õigus Eesti Vabariigi kodakondsusele. Selle hea näide on see, et ka meie assamblee koosseisu on valitud kolm sellist inimest: Rein Taagepera, Hain Rebas ja Juhan Kristjan Talve. Nii et sama tendentsi fikseerimine, kas samas sõnastuses või kuidagi teisiti, on vajalik ja, tahaks rõhutada, ka eluline.

On küsitud, kas põhiseaduses üldse peab käsitlema kodakondsuse ja kodaniku mõistet. Ma arvan, et

sellest ei saa loobuda, kodanik peab meil tekstis ka mitmel pool mujal korduma, me ei suuda kirjutada põhiseadust, kus seda ei oleks. Ma arvan, et nii Eesti Vabariigi kodanikkond kui ka siin elavad mittekodanikud ootavad meilt uue põhiseaduse tekstis oma staatuse määratlemist ja sellepärast on vastava teema sissevõtmine poliitiliselt põhjendatud.

Läheme nüüd II peatüki juurde, mis käsitleb põhiõigusi, vabadusi ja kohustusi. Alustame kõigepealt sellest, et see peatükk erineb sisuliselt väga tugevalt 1938. aasta põhiseaduse traditsioonist. Ta erineb ka kõikidest teistest esitatud projektidest. Siin ei ole aluseks võetud mitte kodanike õigused, vabadused ja kohustused, vaid laiemalt inimõigused, vabadused ja kohustused. Ehk konkreetsemalt, elanike õigused, vabadused ja kohustused ..., riigi kohustused elanikkonna vastu. Põhimõtteliselt on võimalikud ka mitmesugused teised ülesehitused. Näiteks on mul siin ees Rootsi põhiseadus, milles on seda küsimust käsitletud niimoodi, et on käsitletud kodanikke, nende õigusi ja vabadusi ning siis on eraldi väga pikas paragrahvis toodud välja loetelu, mis neist kehtivad Rootsis elavate välismaalaste kohta ja mis mitte. See on põhiseaduse mahukamaid paragrahve, umbes 1,5 lehekülge tihedat raamatukirja, aga see loetelu on ka ammendav. Ma arvan, et see on teine tee selle paragrahvi ülesehitamiseks. Kui lähtuda kodanikest, siis peab Rootsi põhiseaduse eeskujul viima sisse eraldi täpsustuse mittekodanike kohta.

Paragrahvide järjestus antud peatükis ei ole minu arvates kõige õnnestunum. Ilmselt on põhjuseks see, et on tuntud suurt pieteeti 1938. aasta põhiseaduse vastava peatüki ülesehituse vastu, mis ei ole päris loogiline. Siin hüpatakse ühelt teemalt teisele ja sama jätkub ka projektis. Võimalik oleks ka teistsugune ülesehitus, näiteks koondada põhiõigused ühte paragrahvi alalõiku, nagu on ka mitme teise riigi põhiseaduses. Näiteks et inimestel on sellised, sellised ja sellised vabadused ja need on siis kas piiratud või vastavate seaduste ja riigorganite kohustustega tagatud. Nii et juhul kui see projekt peaks saama aluseks põhiseaduse tegemisel, on seda peatükki võimalik üles ehitada hoopis teisiti, kui vaid säiliks sama mõte. Kaalutlusi võiks struktuuri muutmisel ja ülesehitusel olla kaks. Kõigepealt peaks vastava peatüki loetelu olema selge ja arusaadav. Teine kriteerium võiks olla see, kas selle peatüki ülesehitus ja tekst on selline, et seda oleks võimalik kasutada kohtus õigusemõistmisel. Ma juba möödunud reedel rõhutasin, et selle projekti koostamisel on püütud saavutada ideaali, mille siin püstitas ka härra Raidla, nimelt teha selline tekst, mis oleks kohtus otseselt kasutatav. Eesti Vabariigi varasemate põhiseaduste kohta seda öelda ei saa.

Minnes üksikute paragrahvide juurde, alustan võib-olla kaasaja kõige aktuaalsema teemaga – inimõigustega. See uuendus, võrreldes 1938. aasta põhiseadusega, peaks olema tingimata sisse viidud. Kohustuslik on ka § 10 ja põhimõte, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed.

Paragrahv 15 – südametunnistuse vabadus. Selle paragrahvi puhul võiks kaaluda lisagarantiide sisseviiimist. Rootsi põhiseaduses on näiteks üks paragrahv, kus on öeldud, et ühelgi riigiasutusel ei ole õigust kanda ühtegi inimest mingisse nimekirja, võttes aluseks selle inimese poliitilised

veendumused või tegevuse. Näiteks selles suunas võiks põhiseadust meil laiendada, kui seda peetakse vajalikuks.

Siis § 16, sõna- ja trükivabaduse temaatika. Rootsil ei ole ühtset põhiseadust, tal on neli peaaegu ühes mahus põhiseaduslikku akti ja üks neist neljast on trükivabaduse seadus. Nii et see riik on pidanud vajalikuks oma põhiseaduste mahust rohkem kui ühe neljandiku pühendada sellele, mis meil on antud ühe paragrahvina viiel või kuuel real. Ma arvan, et trükivabaduse paragrahvi peaks tunduvalt laiemalt lahti kirjutama.

Edasi § 18, mis minu arvates on meile hädasti vajalik. Mitmesuguseid kommentaare on tekitanud selle viimane lõik, mis ütleb, et keelatud on ühingud ja liidud, mille sihiks on Eesti või mõne tema osa ühendamine Venemaaga. Sellist kriitikat veel ei ole, mis ütleks, et selline lõik tuleks välja jätta, aga selle eest on tehtud jälle väga palju ettepanekuid sõnastada see lõik ümber selliselt, et Venemaa ei oleks nimeliselt mainitud. Viimane sellistest ettepanekutest tuli Rein Taagepera telefaksiga, kus pakutakse välja järgmine sõnastus, et keelatud on ühingud või liidud, mille sihiks on Eesti või mõne tema osa ühendamise nõue mõne teise riigiga, kus domineerib üks rahvus, üksainus rahvus. Sellised asjad on ajalikud. Minu arvates need ja ka meie riigipiiride küsimused on niisugused, mis assambleel otsustatakse tulevikus ühekordse hääletusega, kas nii- või teistmoodi, sest variante on palju ja igähe kasuks saab tuua piisavalt poolt- ja vastuargumente.

Paragrahv 20 käsitleb möödaminnes ka koolide autonoomia probleemi. Praegu tundub mulle, et see autonoomia määratlus siin on natuke liialt üldine ja seda peaks pikendama ja konkretiseerima.

Küsimus on Eesti lähiaastakümnete kujunemisel äärmiselt oluline. Autonoomia garanteerimine on ilmselt vajalik, sest meil ei ole juba üle 50 aasta tegelikult autonoomseid kõrgkooli olnud ja on kadunud ka autonoomiaharjumus nii riigiametnike kui ka kõrgkoolide juhtijate eneste poolt.

Paragrahvis 24 on pakutud täiesti kindel poliitiline lahendus meil elavatele ja põhiliselt vene keelt rääkivatele mittekodanikele. See on üks õigustest, s. o. kasutada oma keelt kohalikus asjaajamises, kohalikus omavalitsuses. Analoogiline paragrahv on ka kohtusüsteemi juures. Siin on väga oluline lahkevus 1938. aasta põhiseadusest. Nimelt, toleaegses õiguskorras ei käsitletud mitte igasuguseid mitte-eestlaste grupe vähemusrahvustena, vaid vähemusrahvustena käsitleti ainult neid, kes elavad oma n.-ö. ajaloolisel asustusosal. Praegu on Eestis demograafiline situatsioon teine ja ma arvan, et vähemusrahvuste defineerimisel me peame minema hulga laiemat teed pidi, nimelt lahutama selle n.-ö. kompaktse ja ajaloolise asustusala mõistest.

Siin on ka streigivabadus. Paragrahvi 25 viimane lõik on põhjustanud õiglast kriitikat, sest sõnastus on ebaõnnestunud. Mõeldud on siin seda, et sunnitöö või selline töölesundimine, kus töö kannab juba sunnitöö iseloomu, peaks olema keelatud. Ma usun, et pakutakse tunduvalt paremaid sõnastusvariante.

II peatüki lõpus on kaks uutset momenti, võrreldes 1938. aasta põhiseadusega. Kõigepealt tuleb

nüüd inimeste või elanike järel sisse mõiste "kodanikud". Paragrahvis 29 püütakse välja tuua, milline on kodanike õiguste erinevus elanike õigustest. Tegelikult oleme seni välja selgitanud, et kõige olulisemad erinevused on kolmel alal. Kõigepealt valimisõigus (seda on nimetatud mujal antud projektis), siis diplomaatiline kaitse välismaal viibivale isikule (seda ei ole peetud vajalikuks põhiseaduses nimetada) ja liikumisvabaduse probleem. Siin kodanike õigused erinevad elanike omadest. Kodaniku põhiõigustesse kuulub see, et teda ei ole õigust maalt välja saata ja teda ei ole õigust takistada mitte mingil juhul oma kodumaale tagasi tulemast. Mittekodanike suhtes teeb maailma kõikide riikide praktika siin erandi ja võib-olla tuleb seda meil täpsustada. Nüüd, mis puutub siseriiklikku elukohavalikusse, siis siin on meil vaja sisuliselt siiski poliitilist otsust. Ma ei pea tõenäoliseks, et Eesti riigis võiks mittekodanikele hakata tegema elukoha valikul takistusi, võib-olla ainult mingitel kaitseotstarbelistel põhjustel, mis on loomulik. Selles mõttes võiks antud paragrahvi natukene ümber sõnastada, et see mittekodanike õigus tuleks reljeefsemalt välja.

III peatükk "Rahvas". Peatükk on traditsiooniline, kandub üle 1938. aasta põhiseadusest. Mida nüüd tema kohta kommentaariks ütelda? Kõigepealt on juhitud tähelepanu sellele, et § 38 loetelu (kes ei ole hääleõiguslikud) ei ole korrektselt koostatud. See on täiesti õige tähelepanek, aga siin oleks vaja spetsialistide abi. Meile tõestati ära, et mitte kõik vaimuhaigeks tunnistatud inimesed ei saa olla ilma jäetud valimisõigustest.

Siin on nüüd analoogiliselt 1938. aasta põhiseadusega jäetud välja rahvaalgatuse õigus. See kuulub ka peatükki "Seadusandlus", mida ma varsti vaatlen. Miks rahvaalgatuse õigus on üldse välja jäetud antud projektist? Arvatavasti ei ole see vajalik, kui põhiseaduses sätestatakse, nagu on antud projektis pakutud, et seaduste algatamise või seaduseelnõude algatamise õigus on Riigikogu igal liikmel. Ma ütleks niimoodi, et ma ei kujuta ette, et ühiskonnas võiks olla tulevikus mingit nii olulist probleemi, et see ei leiaks olemasolevatest, valitud Riigikogu saadikutest vähemalt ühte, kes seda seaduseelnõuna üles ei tõstaks. Järelikult, see on täiesti piisav, et rahvaalgatuse õigus ära jätta.

Uudsenä on sisse toodud rahvaküsitlus, mida varasemad Eesti põhiseadused ei ole tundnud. Ma arvan, et see probleem teadvustus meile nn. iseseisvusreferendumi ajal, et ühiskonnas on vaja aeg-ajalt, olulisemate probleemide puhul küsitleda rahvast põhimõttelise otsuse saamiseks. Siin tulevad arvesse ka mitmete teiste riikide kogemused, näiteks meie naabri Rootsi omad, kes on aeg-ajalt, vähemalt kümne aasta jooksul, korraldanud mingis olulises küsimuses rahvahääletuse. Kuigi ka seal ei ole hääletuse tulemus valitsusele tingimata siduv, pigem juhendav. See oleks üks võimalus, millega tegelikult asendada või täita seda vaakumit, mis meie ühiskonnas on, s. o. vajadus anda mingisuguseid otsustusi laialdasele rahvaarutelule. Rahvahääletuse problemaatika on nüüd natukene keerulisem. Rahvahääletus põhimõtteliselt võtab või annab oma heakskiidu seaduseelnõule.

Praegusaja riiklikud moodsad seaduseelnõud on küllaltki kompleksed. Rahvahääletus annab erinevalt rahvaküsitlusest teatud võimalusi manipuleerimiseks rahva arvamusega. Seda näitasid

minu meelest ka Eesti aja kogemused väga selgelt, sest rahva käest mingi arvamuse või otsuse saamisel on siiski eeltingimuseks, et see oleks inimeste jaoks liigendatud mõistlikult, s. t. vähemalt kaheks-kolmeks-neljaks, küllalt vähesteks variantideks, mille kohta saab anda kindla otsuse, kas jaa või ei. Kompleksse struktuuriga seaduseelnõu puhul on neid liigendamise võimalusi tõenäoliselt tunduvalt rohkem. Antud projektis on jäädud rahvahääletuse juurde kahel erandjuhul. Need on põhiseaduse muutumine, küll mitte täies ulatuses, aga põhimõtteliste muudatuste sisseviimine, ja Eesti piiri probleem. Milleks on need vajalikud? Vajalikud on need minu arvates selleks, et need on erakordse tähtsusega otsused. Meil on vaja kirjutada põhiseaduse teksti selliste otsuste vastuvõtmise küllaltki keeruline ja tingimata järelemõtlemiseks aega andev tee.

Edasi, minnes XII peatüki juurde, hüppan ma nüüd eelnõu lõppu. See on peatükk nimega "Õiguskantsler". Siin on püütud ühitada kahte võib-olla ühitatavat, võib-olla mitteühitatavat funktsiooni ühe ja sama institutsiooni alla. 1938. aasta põhiseaduses oli õiguskantsler sisuliselt ainult presidendi nõuandja juriidilistes küsimustes, kes vastutas tegelikult ka selle eest, et president ei teeks millelegi alla kirjutades mingit juriidilist viga. Antud projektis on ta muudetud täiesti uudseks ja sõltumatuks institutsiooniks. Talle on antud kaks erinevat funktsiooni. Kõigepealt järelevalve nii seaduste, valitsuse määruste kui ka kohalike võimude otsuste põhiseadusekohasuse üle. Põhimõtteliselt oleks võimalik see küsimus lahendada ka teistmoodi, nimelt jätta see kõik kohtute pädevusse, probleemi tõstatamise algatamise õigus jätta kodanikele või kodanikegruppidele. Aga võttes arvesse meie viie viimase aasta kogemust, oleme pidanud vajalikuks sisse tuua institutsiooni, kellel on otsene kohustus, sõltumata sellest, kas mingi kodanikegrupp juhib sellele tähelepanu või ei, tõstatada omal algatusel võimu otsuste põhiseadusepärasuse küsimus. Teine funktsioon, mida ma palun väga tõsiselt kaaluda, on viidud sama institutsiooni alla. Selle analoogia on meie naaberriik Rootsi, kus institutsioon väga edukalt tegutseb juba peaaegu 200 aastat. Tähendab, need on sõltumatud, parlamendi poolt ametisse kutsutud ametnikud, kellel on kohustus kuulata ära suvalise kodaniku (meie oludes arvatavasti suvalise elaniku) kaebused, mis tal on öelda, ja kui nad avastavad mingisuguse seaduserikkumise, siis kutsuda vastav asutus või ametiisik korrale või algatada vastavalt kohtuasi. Kas on mõeldav see eespool kirjeldatud teise õiguskantsleri funktsiooniga ühte ja samasse institutsiooni kokku võtta? Ma ei ole päris kindel, võib-olla on eraldamine õigem, kuid vajalikuks pean ma mõlemat funktsiooni. Vajadus lähtub meie ühiskonna praegusest olukorrast, meie viimase 50 aasta kogemustest. Minu arvates on see tüüpiline näide, et eelnõu on püütud üles ehitada mitte riigikesksena, vaid just ühiskonnakesksena. Tähendab, ühiskonna kaitsmine riigi eest ja kodanike kaitsmine riigi eest peaks olema meil lähimatel aastakümnetel üks olulisemaid ülesandeid, sest selles osas on meie ühiskondlik praktika kindlasti kõige nõrgem.

Edasi, järgmine on XIII peatükk "Kohus". Kohtu küsimuses on võib-olla vaidlus nimetuste üle.

Sellesse ma ei tahaks laskuda. Selline kohtustruktuur on praegu pakutud kohtureformi projektides enam-vähem igal pool üles võetud, võib-olla nimetused erinevad.

Hoopis tähtsam on kohtunike problemaatika. Kohtunikud peavad olema sõltumatud. Kuidas garanteerida nende sõltumatus, on üks oluline probleem. Teine oluline probleem on, kuidas tagada, et kohtunikuametisse valitaks ainult selle ameti väärilised inimesed. Ma arvan, et me peame kõigest hoolimata minema seda teed, et kohtunikuamet on eluaegne amet. Teisest küljest ma arvan, et siin võib tekkida vaidlusi, me peame loobuma Nõukogude ajal harjumuslikuks saanud rahvakaasistujate ühel või teisel moel säilitamisest. Aga see võib olla ka üks nendest küsimustest, mille assamblee täiskogu peaks vastava toimkonna ettepanekul lihtsalt läbi hääletama, sest rahvakaasistujate sissevõtmine viib meid paratamatult mingisuguse pooliku sammuna vandemeeste kohtu suunas, kas me tahame seda või me ei taha. Küll on aga probleem selles, et meil võib-olla lähiaastatel ei jätku piisavalt kohtunike kaadrit. On tekkinud küsimus, kas näiteks mittetäieliku haridusega on võimalik saada kohtunikuks jne. Need ei ole põhiseaduslikud küsimused. Need asjad tuleb kohtunike oma kutseorganisatsiooni nõuetega paika panna. See ei ole põhiseaduse asi, kuigi võib-olla peaks nimetama kohtunike kutseorganisatsiooni mingit nõuete taset. Omal ajal, enne sõda funktsioneeris see osa Eesti riigikorralduses väga hästi. Nimelt, kohtunike oma sisemised nõuded olid niivõrd kõrged, et välistasid mitte ainult ebaausate inimeste sattumise kohtunikuametisse, vaid välistasid ka väheharitud, võimalikult erapoolikusele kalduvate või, ütleme, psüühiliselt liiga emotsionaalsete inimeste sattumise sellesse ametisse. See on tegelikult põhiseaduseväline küsimus.

Paragrahv 116 on nimetatud vähemusrahvuste õigust omakeelsele kohtuprotsessile juhul, kui kõik protsessi osalised on nõus selle keele kasutamisega. Riigikeel oleks kohustuslik. Võib-olla siin peaks seda kuidagi teistmoodi sõnastama, ma ei tea, aga arvatavasti on see garantiina vajalik.

Järgmine peatükk on "Kohalik omavalitsus". Siin on minu arvates kaks probleemi, mis on praegu väga debateeritavad, aga arvatavasti on neid võimalik lahendada ainult assamblee üldkogu valimiste kaudu. Kõigepealt omavalitsuste astmelisuse probleem. Praegu on Eesti ühiskonnas selgelt märgata jagunemist: ühed nõuavad üheastmelist kohalikku omavalitsust, teised nõuavad kaheastmelist omavalitsust. Siin on püütud leida kompromiss selles mõttes, et omavalitsuse teise astme õigusi on tunduvalt vähendatud, nad ei valitse otseselt. Kui me laseme rahval otse valida vallavolikogud ja laseme otse valida maakonnavolikogud, siis on konfliktid olemas. Konfliktid võivad kõigepealt tekkida erinevate poliitiliste tasakaalude suhtes. Teine küsimus on maksustamis- ja haldusõigused. Kas maksustamisõigus peaks olema valdadel või peab see olema maakonnal? Kuidas on võimalik neid asju jagada üksikute maksuliikide kaupa? Ma ei ole kindel, kuidas seda teha. Eri ooper on muidugi Tallinn. Sellepärast, et kui me jääme Tallinnas põhimõtteliselt kaheastmelise omavalitsuse juurde, siis minu arvates ei ole mõeldav, et Tallinna linnaosad kehtestaksid oma inimestele makse analoogiliselt, nagu kehtestab neid vald. Tallinnas peaksid maksud siiski olema teise astme

omavalitsuse kompetentsis. Nii et siin väga ilusat süsteemi ei ole. Teine võimalus on jätta see peatükk üldse kirjutamata. Tähendab, anda ainult paar üldist paragrahvi ja jätta küsimus lähemate aastate poliitilise praktika hooleks – mis peale jääb, mis välja kujuneb. Kuidas me seda tööd teeme, kuidas läheneme, seda peame otsustama.

Valimiste korraldus. Siin on toodud sisse kaks varianti. Tahan juhtida tähelepanu eriti teisele variandile. Arvan, et on kaunis vähe teada, et Eesti viimane Riigikogu võttis 1938. aasta sügisel vastu kohalike omavalitsuste valimise seaduse ja selle alusel toimusid ainult ühed valimised – 1939. aasta kevadel. Varsti tuli Vene okupatsioon peale, nii et kaua need kohalikud volikogud ei saanud töötada. Kuid minu arvates oli väljapakutud valimismehhanism erakordselt õnnestunud. See oli nimelt piiratud häälte arvu meetod, sama meetod, mida me oleme kasutanud Eesti Kongressi valimisel ja põhiliselt ka Eesti Kongressil hääletamisel. See vastas ilmselt kompromissivajadusele nii nimekirjavalimise kui ka isikuvalimise vahel. Teeksin isegi ettepaneku, mis läheb praegu minu ettekande piiridest välja: 1938. aasta kohalike omavalitsuste valimise seaduse võiks minu arvates praktiliselt muudatusteta taaskehtestada. Ta on täiesti olemas.

Nüüd kõige suurem peatükk. Kas keegi oskab öelda, kui palju mul veel aega on?

Juhataja

Lugupeetud ettekandja! Te alustasite kell 11.09. Aega on tund ja kümme minutit.

J. Adams

Pean siis lõpetama kell 12.19. Riigivõimu korraldus. Ma ei saa seda üksikute peatükkide kaupa enam käsitleda, olen suurema osa oma ajast ära raisanud. Riigikorralduse oluliseks juhtmõtteks on olnud riigikorralduse tasakaalustatus. Tasakaalustatuse ühe elemendina näen ette riigivanemat. Ma kordan: oma eelnõus ma eelistasin emakeelseid, tähendab, eestikeelseid termineid, see ei tähenda seda, et meil ei võiks olla ka rahvusvahelisi terminineid. Võib minna ka kompromissvariandile, et mõlemad on paralleelselt käibel. Riigivanema ülesandeks on nähtud ette riigivõimu tasakaalustamine. Vähemalt formaalselt nimetab tema ametisse, muidugi vastavate parlamentaarsete soovitude piires, kõik riigiametnikud. Kuid tema erakordne funktsioon on aidata üle saada riigielu loomulikest kriisiperioodidest, s. t. valitsuste vahetuse perioodist, ka parlamendi, Riigikogu koosseisude vahetamise perioodidest.

Riigivanema valimiseks on antud kaks varianti: kas valib Riigikogu või valib eraldi valijatekogu, nagu see on mitmetes maades. Kolmanda variandina tuleb arvesse valimine üldrahvalikul valimisel. Mina arvan, et see on küsimus, mille me peame oma otsuses läbi hääletama, kui selle projekti juurde jäädakse. Põhiliselt on need võrdväärased mõtted, ma usun, et saadakse praktiliselt üks ja sama tulemus, nii et siin on küsimus otstarbekuses ning arvatavasti ka aja ja raha kokkuhoius.

Riigivanemale on pandud ülesanne nimetada või omalt poolt välja pakkuda peaministri kandidaat. Edasine valitsuse moodustamine toimuks juba nii, et oma meeskonna pakuks välja peaminister.

Professor Taagepera mõni päev tagasi pakkus meile variandi, et me läheksime Taani teed. Nimelt, kui riigipea on nimetanud peaministri kandidaadi, siis Riigikogu vaikselt aktsepteerib, kui ei ole avaldatud umbusaldust. Ma arvan, et me seda teed siiski minna ei saa, meil ei ole vastav mehhanism välja kujunenud. Meil on pakutud variant, et esimesel juhul kiidaks peaministri kandidaadi heaks Riigikogu absoluutse häälteenamusega, siis tuleks edasi valitsuse moodustamine, järgmisel korral oleks vähemusvalitsuse moodustamine, piisaks ainult lihthäälteenamusest. Riigikogu oleks laialisaadetav juhul, kui ta ei suuda valitsust moodustada. Saksa põhiseaduse eeskujul on pakutud siin ka variant, et juhul, kui peaks olema konflikt, et riigipea ei nimeta ühte kandidaati, siis saab seda algatada Riigikogu ise. See oleks arvatavasti vajalik sisse jätta. Võib-olla selle kasutamist ei läheks ka kunagi vaja.

Siin on antud ka suspensiivne vetoõigus, kuigi see on natukene piiratud. Aga kardinaalselt on erinev suhtumine dekreedioigusesse. Dekreedioigust ei poolda meie autorid kõigepealt meie ajalooliste traditsioonide tõttu. Teisest küljest tugineb dekreedioigus ise või see mõte üldse minu arvates kahele allikale, millest me ei peaks lähtuma. Üks on nõukogude traditsioon lasta valitseda ülemnõukogu presiidiumi kaudu. See on tema üks juur, aga kaugem juur ulatub siiski Vene keisririigi isevalitsuslikku aega, kust ka tõenäoliselt Konstantin Päts oma juriidiliste sümpaatiate tõttu selle üle võttis. Tõenäoliselt olid Vene keisririigi dekreetidena antud seadused juriidiliselt tõesti paremad kui hiljem ühinenud vabariikide parlamentide antud seadused.

Uue riigivanema valimise probleem, juhul kui midagi on juhtunud. Siin on antud asendusõigus kuni kaheks kuuks (ei osanud targemat välja pakkuda) Riigikogu esimehele või juhatajale. Minu arvates on see täiesti mõistlik lahendus.

Nüüd seaduste jõustumise küsimusest. Üldreeglina on jõustumine nähtud ette pärast seda, kui riigivanem on alla kirjutanud. Kuid juba juhiti tähelepanu sellele, et see võiks väga piirata riigivanema liikumisvabadust, seetõttu on siin ka ette nähtud muud võimalused. Juhul kui ta mingil põhjusel isiklikult alla ei kirjuta, siis lepatakse ka vaikiva nõusolekuga teatud aja möödudes.

Nüüd peatükist "Riigikogu". Kõigepealt Riigikogu volituste ajast. On välja pakutud kolm aastat. Arvan, et praeguses Eesti ühiskonnas on vajalik kolmeaastane, suhteliselt lühike periood, sellepärast et ühiskond areneb lähiaastatel, me võime ette näha, et lähiaastakümnetel, poliitiliselt küllaltki kiiresti. Kui hiljem on vajalik, võime minna üle pikemale volituste tähtajale. See oleks lihtsam kui vastupidine tee. Kui me praegu pakume väga pikka volituste aega, siis oleme sellega hiljem hädas. Küsimus parlamendiliikmete asendatavusest on minu arvates hädasti vaja sisse võtta. Ma ei kujuta ette, et meie väikene rahvas suudaks asja niimoodi korraldada, et oleks valitsus, mille moodustamise järel küllalt suur hulk kohti ei jääks Riigikogus tühjaks. Kuidas asendatavust konkreetselt teha, oleneb põhiseadusest. See on ka üks põhjendus, mis pärast valimisseaduse alused peaksid tingimata olema põhiseadusesse sisse kirjutatud.

Paragrahv 60 käsitleb kvoorumid mõistet. Kvoorum on siin eelnõus antud juhul viidud 25%-le. Arvan, et päris ilma kvoorumita ei saa, samal ajal aga nõuda 50%-list kvoorumit tähendab panna tulevane Riigikogu võimalikku obstruktsiooniohtu. Sama vastaksin ma ka nendele inimestele, kes küsisid, mis pärast on piiratud järelepärimiste õigust, parlamendipoolset järelepärimiste õigust ministritele. Järelepärimine peab olema, aga pärimist ei tohiks olla niivõrd piiramatult, et sellega võiks valitsuse töö minna obstruktsiooni.

Seaduste algatamise õigus on Riigikogu igal liikmel. Seda punkti ma juba käsitlesin. On juhitud tähelepanu, et see võib kujuneda teatud koormaks. Arvan, et ei. See on lahendatav Riigikogu kodukorraga, mis peab siis olema vastavalt kooskõlas põhiseadusega. On loomulik, et liigsed või pealiskaudsed või mittesisuliselised eelnõud läbivad eelvaliku ja eeltötluse Riigikogu vastavas komisjonis enne Riigikogu täiskogu ette jõudmist.

Paragrahv 57, võrreldes 1938. aasta põhiseadusega, ei ole antud sõnastuses meie töös täiesti õnnestunud. Ma pean veidi seletama, mis on selle all mõeldud. Selle all on mõeldud väga mitmetes riikides levinud praktikat, kus kõrgemad riigiametnikud, ka ministrid, ka parlamendiliikmed annavad teada oma finantsilisest huvitatusest. Kuskil ei ole see asi niimoodi korraldatud ja see pole ka siin nii mõeldud, et see tehakse kogu maailmale teatavaks. Selliseid andmeid hoitakse tavaliselt parlamendi mingi komisjoni valduses ning nende kasutamine kehtib ainult n.-õ. aukohtulikel põhimõtetel. Nii et selle paragrahvi ümbersõnastamist pean ma väga vajalikuks, aga samal ajal ka selle mõtte sissejätmist.

Valitsuse moodustamise probleeme ma juba kergelt käsitlesin. Kui peaminister on Riigikogu poolt ametisse kinnitatud, siis läheks seda teed, mida pakkus Rein Taagepera juba peaministri puhul, tähendab, parlament aktsepteerib ülejäänud ministrid lihtsalt peaministri poolt nimetamise korras. Samal ajal jääb üksikutele ministritele umbusalduse avaldamise õigus. Minu arvates on see täiesti piisavalt tasakaalustatud. Riiklikku protsessi ei ole aetud liiga keeruliseks, samal ajal on mõlema poole õigused ja kohustused piisavalt tasakaalustatud.

Kahe silma vahele on valitsuse peatükis jäänud üks väga oluline moment, mis tuleks põhiseaduses kindlaks määrata, nimelt, peaministri asendamise kord. Kindlasti oleks vaja sisse panna, kas see toimub kabineti või peaministri enese otsusega, mingisugune kord peab olema.

Nüüd ma peatun ühel problemaatilisel momendil, mis on kutsunud esile vaidlusi. Nimelt, kogu see käsitus on antud riigi normaalolukorra suhtes, välistades eriolukordi. Kuidas ja kui palju peaks põhiseadus käsitlema riigi eriolukordi? Ma arvan, et tunduvalt väiksemas mahus, kui see oli 1938. aastal. Ma olen uurinud teiste Euroopa riikide põhiseadusi. Nende eriolukorra mõiste üldiselt piirdub kahe situatsiooniga, s. o. sõda või sõjaohu. Aga mitte rohkem. Sisuliselt on vajadus mitteparlamentaarset korra või mingi lihtsustatud korra järele ka eriolukordades ainult sel juhul, kui Riigikogu või parlament oleks takistatud oma kokkutulemises. Meie olukorras peaks see olema siis

(reaalselt võiks selline oht olla läbi) näiteks Nõukogude sõjaväeline okupatsioon. Teoreetiliselt on ka teisi võimalusi, et Riigikogule kukub pähe meteorit või midagi niisugust, aga see on juba vähem tõenäoline. Nii et on mindud seda teed, et sel juhul ei ole antud täisvolitusi üldsegi mitte peaministrile, kindlasti mitte riigivanemale, vaid n.-ö. riigi tippjuhtide kogule, kelle all mõeldakse riigivanemat, peaministrit ja Riigikogu esimeest või juhatajat.

Üks peatükk läks mul vahepeal meelest ära. See on äärmiselt lühike peatükk, mis on säilinud traditsioonina. See on peatükk "Välislepingud". Selle suhtes on olnud kriitikat, aga ma arvan, et see kriitika on rohkem terminite tasemel. Meil ei ole Eesti riigiõiguses küllalt välja kujunenud täpne terminoloogia, mida me mõistame lepingu sõlmimise all ja mida me mõistame lepingu ratifitseerimise all. Siin on veel lisaks erikeele ja üldkeele tähenduste konflikt. Ma arvan, et selleks on meil olemas keeletespetsialistid, me ei pea tingimata lähtuma näiteks enne Teist maailmasõda kehtinud terminoloogiast.

Nüüd rahanduse ja riigieelarve peatükist. See on VIII peatükk. Kõigepealt ühinen ma härra Raidla töögrupi mõttega, et sellise spetsiaalse peatüki sissejäämine põhiseadusesse on äärmiselt vajalik. See peaks teoreetiliselt jagunema kolme ossa. Siia võiks sisse tuua riigimaksude problemaatika, see võiks muidugi olla näiteks Riigikogu või seadusandluse all, siin oleks tema koht. Ma arvan, et tuleb väga täpselt sõnastada see, et maksuliikide kehtestamine, ka maksude suuruse kehtestamine peaks olema parlamendi privileeg.

Teine temaatika, mis on siia vaja sisse tuua, on kindlasti riigipanga, antud juhul Eesti Panga juhtimise korraldamine. Ma ei ole kindel, kas meil pakutud lahendus, et võetakse aluseks ainult Eesti Panga direktori määramine, on kõige õigem. Teistes riikides on asi lahendatud teisiti, näiteks Rootsis, millele ma täna korduvalt olen vihjanud: parlament selekteerib riigipanga juhatajaks mitte ühe inimese, vaid seitsmeliikmelise nõukogu, need omakorda valivad enda hulgast ühe, kes on panga direktor. Võib-olla oleks ka meil õigem minna seda teed, et me läheme panga juhatuse või laiema kontrolli teed, mitte ühe isiku kaudu. See oleks arvatavasti vajalik, sest riigi rahandus on selline eluvaldkond, kus arvatavasti ei piisa ühe inimese tööjõust.

Selle peatüki järgmine, kolmas vajalik teemaring on riigieelarve küsimused. Need on siin lahti kirjutatud. Ma ei ole majanduse spetsialist, need arvud on antud täpselt samamoodi nagu härra Raidla projektis, ainult antud erinevalt seal kasutatud minule väga ebameeldivast nõukogude keelepruugist. Kõigepealt on loobutud kindlatest riiklikest tähtpäevadest, eelarve alguse määramine on jäetud siiski vabamaks ja kõik tähtajad on tõlgitud päevade keelde. Nii et kuudest ja nädalatest on tehtud päevad. See on juriidiliselt korrektne ja vajalik. Ma ei ole ekspert, me peaksime eksperdid ära kuulama. Ma vaatasin läbi Euroopa riikide põhiseadused, kuskil eriti ei eeldata, et parlament võiks jääda hätta riigieelarve tegemisega. Meil on aga viimastel aastatel sellised kogemused olnud ja sellepärast, lähtudes meie praktikast, olen ma pidanud vajalikuks viia sisse veel teine lause: kui

riigivalitsemine antud parlamendikoosseisu juures ei ole võimalik ja tuleb minna ennetähtaegsetele valimistele, juhul kui parlament kuritahtlikult ei saa hakkama riigieelarve tegemisega. Assamblee otsustada on, kas selline asi on vajalik või ei. Ma arvan, et võimude tasakaalustamise mõttes oleks see siiski vaja sisse jätta.

Minu aeg hakkab lõppema, ka teemad hakkavad lõppema. Peatükk "Riigikaitse". Riigikaitse puhul kordan ma sama, mida ma ütlesin oma ettekande esimeses osas. Ma arvan, et me ei saa väga detailselt selle küsimuse juurde minna, kuna meil ei ole praegu selge, milliseks meie riigikaitse kujuneb. Selles mõttes on vaja kõigepealt kodanike ja riigikaitse vahekord sätestada. Ma arvan, et siin on vaja sätestada kõikide kodanike kohustus, nimelt kõikide kodanike kohustus, olenemata nende soost või mingisugusest muust tunnusest. See on väikeriikide puhul eluliselt vajalik kaitsekohustus.

Nüüd kaitseväes teenijate poliitilistest õigustest ja kohustustest. Ma arvan, et me peaksime minema seda teed, et kaitseväes, tegevteenistuses inimene ei tohiks olla poliitiliselt tegev, see õigus peaks talt olema ära võetud. Minna tuleks seda teed, et kui tegevsojaväelane tahab tegelda poliitikaga, siis ta läheb erru. Sellega haakub ka teema, mida käsitleti ühes komisjonis, mille töös ma osalesin, nimelt, ajateenijate ja üldse sõjaväelaste hääleõiguse küsimus. Ma ei näe siin mingit probleemi, et me peaksime selle ära muutma. Tänapäeval on hääletamine üldse teistsugune kui oli enne Teist maailmasõda, tehnilised vahendid on teised. Mujal maailmas on korraldatud isegi teistel mandritel olevate sõjaväelaste hääletamise õigus oma territoriaalringkonnas. Seda tuleb arvestada siis, kui me läheme seda teed, et inimene hääletab oma n.-õ. kodukoha ringkonnas. Või kui me läheme suurte valimisringkondadega, proportsionaalse valimise teed, siis ei ole mingit põhjust võtta sõjaväelastelt hääletamisõigust ära. Tihtipeale motiveeritakse siin poliitilise agitatsiooni probleemidega sõjaväeosades. Ma ei pea sellist motivatsiooni eriti tõsiseks. Teine probleem, mis võiks tekkida, oleks see, kui sõjaväelastele anda valimisõigus ja valimismeetod on isikuvalimine, et nad osaleksid kohalikel valimistel n.-õ. oma massiga, ületades kohaliku elanikkonna. Ma arvan, et niisuguseid nõukogudeaegseid asju suudab Eesti riik siiski välistada.

Olengi jõudnud lõpule. Viimane ja oluline teema, mis hakkab kõigega haakuma, on põhiseaduse muutmise problemaatika. Ma arvan, et me peaksime leidma kompromissi kahe põhiseaduse muutmise meetodi vahel. Nimelt, baasmeetodina peaks kasutama rahvahääletust, kuid teise võimalusena, et annaks sisse viia tühisemaid parandusi, peaks sätestama ka teise tee, kas siis Riigikogu äärmiselt suure häälteenamusega või kahe järjestikuse Riigikogu koosseisuga või midagi sellesarnast. Vastasel juhul, kui me loobume põhiseaduse muutmisest rahvahääletuse kaudu, läheme ainult seda teed, et Riigikogu seda teeks, sellisel juhul me peaksime tegema selle muutmise tee veel võimalikult keeruliseks ja raskeks. Isiklikult mulle tundub, et kui me suudame anda Eesti rahvale põhiseaduse, mis oma põhiosas jääb kehtima aastakümneteks, aga mõningad detailid lähemate

aastate või riigielu uuesti väljakujunemise praktikas saavad muudetud parlamendi poolt, siis me oleme väga hästi teinud. Siia võib veel mõelda juurde mingeid tasakaalustamismeetodeid, näiteks anda teatud osale parlamendiliikmetele õigus blokeerida põhiseaduse muutmise parlamentis ja nõuda selle kohustuslikult rahvahääletusele panemist tingimusel, kui tahetakse veel lisagarantiid. Tänan! Sellega ma olen lõpetanud.

Juhataja

Aitäh, härra Adams! Teile kui ettekandjale on võimalik esitada küsimusi. Esimesena saab küsimuse esitamiseks sõna Ülo Uluots. Palun!

Ü. Uluots

Lugupeetud ettekandja! Ma esitan teile täpselt sama küsimuse, mille ma esitasin härra Lepsile. Kuidas te suhtute 1938. aasta põhiseadusest kandva juriidilise jõuna läbikäivasse presidendi eriõigusesse?

Teine asi. Kuidas te suhtute valitsuse vandeandmisesse presidendile?

J. Adams

Alustan viimasest poolest. Ma suhtun väga kiitvalt vandeandmise protseduuridesse, kuigi meie maailmaosas ei ole see väga populaarne, erinevalt näiteks anglosaksi maailmast, kus vannete andmisel on erilisel oluline tähendus. Nii et midagi ei ole selle vastu, lihtsalt põhiseaduse projekti ülevaatlikkuse nimel jätsime vannete andmise temaatika täiesti välja.

Mis puutub presidendi eriõigusesse, siis siin tekib teatud tähenduskonflikt sellesama eriõiguse õigusliku tähenduse ja tavakeelse arusaamise vahel. Seda, et presidendil on kitsamas juriidilises mõistes eriõigus, ma pooldan. Just nimelt oma eriõigusega nimetab ta seadusega määratud piirides ametisse kõrgemad ametnikud ja teeb need asjad, mis siin on pandud Riigikogu ette. Mis puutub eriõigusesse selles tähenduses, nagu eesti keel seda sõna mõistab, s. t. mingisuguse erakorralise õiguse tähenduses, siis sellesse suhtun ma eitavalt. Ma ei näe selleks mingit vajadust normaalselt funktsioneeriva riigikorra puhul. See võiks kõne alla tulla ainult sõjaolukorras.

Juhataja

Härra Tarto, palun!

E. Tarto

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja härra Adams! Minu küsimus käsitleb XIII peatüki § 111. Nimelt on siin kirjas, et kohtunikke nimetab ametisse riigivanem Riigikohtu esitatud kandidaatide hulgast ja riigikohtuniku nimetab ametisse riigivanem Riigikogu õigustoimkonna esitatud kandidaatide hulgast. Kas te, härra Adams, ei arva, et nende üle peaks olema siiski suurem kontroll kui ainult õigustoimkonna esitatud kandidaadid? Kas ei peaks seda küsimust ka parlamendis arutama? Aitäh!

J. Adams

Ma olen sellega täiesti nõus. Tähendab, see paragrahv on kirjutatud siin välja rohkem näitlikult. Meil ei ole veel Riigikohut ja me ei tea, kuidas ta täpselt kujuneb. Meil ei ole ka parlamenti ja tema õiguskomisjoni. Siin on baasnorm, et ametisse nimetamine toimub. Kas see on siis juba ka üks riigipea põhiõigusi, mis kahtlemata sisaldab vetoõigust? Teiseks, tuua välja põhimõte, et on vaja mingisugust avaliku eelselektiooni mehhanismi, vähemalt riigikohtunike osas. Mis tavalistesse kohtunikesse puutub, siis kui meil oleks praegu olemas kohtunike oma ametigrupi ranged siseeeskirjad, nii nagu need olid enne Teist maailmasõda, võiks see selektsioon toimuda ka sealtkaudu. Aga põhiliselt ei ole mul mitte mingisugust tahtmist jääda täpselt selle sõnastuse juurde. Ma arvan, et olen kõigega nõus, kui me leiame neid üldprintsipe hõlmava praktilise ja head tulemust garanteeriva lahenduse.

Juhataja

Aitäh, härra Adams! Rohkem küsimusi teile ei ole.

J. Adams

Täna!

Juhataja

Enne kui läheme vaheajale, lepime kokku, et pärast vaheaega saavad järjekorras sõna assamblee toimkondade juhid. Vaheaeg 20 minutit. Me kohtume teiega kell 12.45.

Vaheaeg

Juhataja

Palun võtke istet! Vaheaeg on lõppenud. Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 41 assamblee liiget. Asume päevakorrapunkti 1.2. juurde. Esimesena saab kaasettekande esitamiseks sõna esimene toimkond, kellele kuulusid küsimused, mis puudutavad preambula sätteid, seadusandlust ja põhiseaduse muutmist. Härra Salum, palun teid! Me leppisime juhatuse istungil kokku, et toimkondade kaasettekanded mahuvad kümne minuti raamesse. Palun, härra Salum!

V. Salum

Austatud Põhiseaduslik Assamblee! Esimese toimkonna eelmise istungjärgu päevakord oli seotud rohkem eelnõude põhimõistete läbiarutamisega, läbihääletamisega. Me jätkasime peatüki "Rahvas" arutelu, kuid põhiosa moodustasid just sellised küsimused nagu riigivanema nimetus, kas riigivanemal on vaja aseriigivanemat või asepresidenti. Seal jagunesid hääled 2 : 4, põhjendusega, et meil ei ole presidentaalne valitsussüsteem, vaid parlamentaarne. Sellega haakus küsimus riigivanema valimise korrast: 3 olid riigivanema üldrahvaliku valimise poolt, 7-st 3 olid selle poolt, et valib Riigikogu. Kolmanda võimaluse osas – valijatekogu pluss siis veel omavalitsuste esindajad – üksikasjalist hääletamist ei olnud. Siis hääletasime läbi Riigikogu ja presidendi ametisoleku aja. Pooldati rotatsioonipõhimõtet, et need valimised ei oleks üheaegsed. Riigikogu tööajaks pooldas enamuse nelja aastat, riigivanema tööajaks pooldasid 5 viit aastat, nii et üldiselt pikemat ajalõiku. Siis

hääletati veel läbi riigivanema vanuse alammäär: 5 pooldasid 45 aastat. Hääletamisel oli ka, kes asendab riigivanemat, kas Riigikogu juhataja või peaminister: 5 pooldasid, et riigivanemat asendab tema äraolekul Riigikogu esimees, peaministrit asendajana ei pooldanud mitte ükski.

Tõsine, tuline vaidlus ja mõttevahetus oli Riigikogu kahekojalisuse üle. Siin tegime ühisistungi kolmanda toimkonnaga. Esimese toimkonna hääled jagunesid järgmiselt: 4 pooldasid kahekojalist Riigikogu, 2 pooldasid ühekojalist Riigikogu. Ühisseisukoht oli kolmanda toimkonnaga koos: 6 pooldasid kahekojalist ja 9 ühekojalist Riigikogu. Põhjendused (ma ei tea, kas siin jõuab neid ette tuua) olid küllaltki kaalukad. Lähtepõhjendused on toodud ära ka "Postimehes" 2. oktoobril üliõpilase Viljar Peebu artiklis "Kaks on parem kui üks". Enamikus maailma riikides (ligi 80%) on parlamendid kahekojalised ja riiginõukogu on tüüpiline senat. Seaduste väljatöötamine n.-ö. dubleerimise korras parandab selle kvaliteeti. Eesti-aegse põhiseaduse järgi koosnes Riiginõukogu vanematest kogenud inimestest, ta oli võrreldav vanemate koguga. Sellega seadusandluse kvaliteet paranes. On veel võimalik moodustada Riiginõukogu geograafiliselt avaramal alusel maakondade esindusena. Sellega jääks Tallinna ainujuhtimine tagaplaanile, oleksid esindatud kõik Eestimaa nurgad. Riiginõukogu ametiaeg peaks olema pikem – viis aastat. Viljar Peep põhjendab veel kahekojalisuse n.-ö. positiivse küljena, et kui kõik keerleb ühiskonnas ühe esinduskoja ümber, siis see ei ole sotsioloogiliselt hea, parem on, kui on kaks koda. Tema neljas põhjendus on psühholoogiline nüanss, et neile, kes on kogemustega ja veidi vanemad ega taha osaleda Riigikogu valimistel, aga tahavad aktiivselt poliitikas osaleda, oleks see teine koda sobivam parlamendis kaasatöötamiseks. Viiendana on siin see põhjendus, et me saaksime palju töökindlama parlamendi ja Riigikogu. Riiginõukogu oleks presidendi ainuvõimu parlamentaarseks piiramise koguks. Neid argumente toodi toimkonnas veel teisigi esile.

Siis hääletasime läbi omavalitsuse küsimuse, kas kaheastmeline või üheastmeline omavalitsus. Üheastmelise omavalitsuse poolt oli ühisistungil ainult 1, 10 pooldasid kaheastmelist omavalitsust ja delegeerimise põhimõtet pooldas 7 ja otsevalimist samuti 7. Mina ise olen kindlalt delegeerimise poolt. Jüri Adams põhjendas siin ka neid konflikte, mis võivad tulla maakonna volikogu valimisega. Kui tuua analoogia Eesti ühiskonnast, siis Eesti kirik on delegeeritava omavalitsuse poolt. Koguduse nõukogud valivad senati saadikud maakonna piirides ja senati liikmed valivad kirikukogu liikmed, nii et on kolmeastmeline omavalitsuslik süsteem delegeerimise vormis.

Valitsuse moodustamise küsimuses oli meie toimkond Jüri Adamsi eelnõu poolt, kus riigivanema ettepanekul parlament kinnitab peaministri kandidatuuri ja peaminister ise moodustab meeskonna. Hando Runnel palus väikse vahepalana presidendiga seoses protokollida veel mõningad täpsemad parameetrid, siin oli fikseeritud meessoost presidendi pikkus ja naissoost presidendi pikkus. See on väikese vahepalana, muid parameetreid toodi ka. Aga praegu ma ei hakka sellel pikemalt peatuma. Kui tulla eelnõude võrdlemise juurde, siis toimkonna ühine seisukoht oli, et põhiseaduse eelnõusid

ei hakataks võrdlema ja neid läbi hääletama enne, kui on hääletatud läbi põhipunktid, ja seda saaksime ka ilma tänast päevakorda muutmata teha. See annab asjalikuma värvingu või asjalikuma suhtumise eelnõude läbihääletamisse.

Mis puutub meie toimkonna 6 liikme seisukohta, millist eelnõu eelistada, siis 4 pooldavad Jüri Adamsi eelnõu, 2 esimeses järjekorras minister Raidla eelnõu. Kahjuks ei jõudnud me härra Rütli seisukohta küsida, nii et praegu esitasin ma 6 liikme seisukohad nende eelnõude valiku osas. See oleks minu poolt kõik.

Juhataja

Aitäh! Ka kaasettekandjatele on võimalik esitada küsimusi. Millised on küsimused esimese toimkonna esimehele härra Salumile? Ei ole küsimusi. Härra Salumil läks pisut pikemalt, kui kokkulepitud aeg oli. Teisena on kaasettekandeks sõna Vardo Rumessenil, teise toimkonna esimehel. Kodanike põhiõigused, vabadused ja kohustused, palun!

V. Rumessen

Lugupeetud juhatus! Lugupeetud Põhiseaduslik Assamblee! Teine toimkond arutas möödunud laupäeval mitmeid küsimusi, mis on seotud selle palava teemaga, mis meil on praegu kõigil südamel: kuidas suhtuda 1938. aastal kehtestatud põhiseadusesse. Kuna härra Adamsi esitatud eelnõu oli meile jõudnud alles eelmisel päeval, siis ei saanud me sellele pühendada piisavalt aega ja me ei olnud küllaldaselt ette valmistatud, et oleksime saanud detailselt analüüsida kõike paragrahvide kaupa, nii nagu tegime seda teiste eelnõudega. Aga üldiselt võis nendest seisukohtadest, mida väljendati toimkonnas, teha siiski päris ühese järelduse, et valdav osa toimkonna liikmeid pooldas härra Adamsi esitatud eelnõu aluseks võtmist. Esitati ka ettepanek, et võiks sünteesida mõlemad eelnõud, nii härra minister Raidla kui ka Jüri Adamsi esitatud eelnõu, kuid kohal viibinud Jüri Adams, kes oli sel korral eksperdina kohal ja tutvustas põhiprobleeme, mis on seotud tema eelnõuga ja ka laiemalt, vaidles sellele vastu. Ta väitis, et võimatu olewat moodustada ühist töögruppi kahe eelnõu ühendamiseks, kuna need eelnõud toetuvad küllaltki erinevatele põhialustele, põhiseisukohtadele ja et härra Raidla juhitud töögrupi eelnõu kaldub rohkem presidentiaalsüsteemi poole, Jüri Adamsi töögrupil valminud eelnõu on siiski parlamentaarsel printsiibil üles ehitatud.

Tahan rõhutada seda momenti, et ükski meie toimkonna liikmetest ei ole senini vaidlustanud Eesti Vabariigi kodanike õigust võtta rahvahääletuse teel vastu uus põhiseadus. Probleemiks, mis kerkis, oli ikka seesama probleem, mis on meil ka täna siin: kuidas käituda hääletamisel 1938. aasta põhiseaduse suhtes, kuna see on esitatud nelja inimese poolt vastava eelnõuna päevakorda. Selles küsimuses viisime läbi hääletuse. Ma saan öelda, et 5 toimkonna liiget hääletasid selle vastu, et 1938. aasta põhiseadus oleks võrdsena hääletamisel koos teiste eelnõudega. Teiseks hääletasime läbi punkti, kas me peame vajalikuks, et uue põhiseaduse preambulasse võiks sisse panna, et see uus

põhiseadus lähtub 1937/38. aasta põhiseadusest. Selle poolt oli 6 inimest, vastu ei olnud keegi. Meie toimkond töötas päeva teisel poolel koos esimese toimkonnaga ja ka siis viidi läbi kaks hääletust. Selle tulemusel võin öelda, et esimesel hääletusel, kus küsimus oli esitatud selliselt, mitmekojaline peaks olema tulevane Riigikogu või parlament, oli meie toimkonna liikmetest valdav osa ühekojalise parlamendi poolt. Ainult 2 meie toimkonna liikmetest on kahekojalise poolt. Teiseks sai koos esimese toimkonnaga läbi hääletatud, kui palju inimesi toetab üheastmelist omavalitsust, ja võin öelda, et kaheastmelise omavalitsuse poolt, juhul kui see teine aste on moodustatud delegeerimise teel, oli enamus meie toimkonna liikmetest.

Nii et kokku võttes veel kord toonitan, et praegu seisab toimkonnal ees detailne analüüs paragrahvide kaupa, lähtudes assamblee poolt täna vastu võetud otsusest, milline esitatud eelnõudest aluseks võtta. Nagu ma juba ütlesin, me ei saanud läbi viia küll otsest hääletamist, millist eelnõu pooldab teine toimkond, kuid valdav osa toimkonna liikmetest on senini avaldanud oma toetust Jüri Adamsi töögrupis valminud eelnõule. See on minu poolt kõik. Aitäh!

Juhataja

Aitäh! Näib, et küsimusi ei ole. Aitäh, härra Rumessen! Kolmandana saab kaasettekandeks sõna kolmanda toimkonna esimees härra Hallaste. Riigikogu, Vabariigi Valitsus, riigieelarve, palun!

I. Hallaste

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Kolmas toimkond pidas viiest Põhiseaduslikule Assambleele esitatud seaduseelnõust kõige paremateks Jüri Raidla juhitud autorite kollektiivi eelnõu ja Jüri Adamsi eelnõu. Juriidilistel põhjustel ei peetud võimalikuks võtta aluseks 1938. aasta põhiseadust, kuna tegemist on *de iure* kehtiva põhiseadusega, mida täies mahus pole võimalik rakendada. Toimkonnas avaldati arvamust, et kehtiva põhiseaduse asetamine konkureerima nelja eelnõuga ei oleks päris eetiline samm. 1938. aasta põhiseadust ei saa Põhiseaduslik Assamblee võtta oma töö aluseks, kuna tal ei ole õigust seda muuta.

Kolmas toimkond võrdles 5. oktoobril oma koosolekul peatükkide kaupa autorite kollektiivi ja Jüri Adamsi eelnõu, et kujundada toimkonna seisukoht, kumb eelnõu võtta edasise töö aluseks. Jüri Adamsi eelnõus olid kajastatud mõningad mõtted, mis on varem toimkonnas läbi arutatud, ja see on ka loomulik, sest tal oli võimalik oma eelnõu esitamisel kasutada nii autorite kollektiivi eelnõu kui ka neid seisukohti, mis olid välja öeldud. Toimkonna koosolekul oli võimalik saada ka asjatundlikke kommentaare mõlema eelnõu autoritelt, härra Truuväljalt ja härra Adamsilt. Järgnevalt esitangi kolmanda toimkonna seisukohad peatükkide kaupa, lisades mõningad toimkonna liikmete arvamused.

"Preambula". Autorite eelnõus häiris 3. märtsi rahvaküsitlusele viitamine, mida eelnõu tekstis nimetatakse rahvahääletuseks. Samuti peeti vajalikuks märkida preambulas ära Tartu rahu. 4. toimkonna liiget pooldasid autorite ja 3 Jüri Adamsi eelnõu.

"Üldsätted". Autorite eelnõu peeti normtehniliselt paremaks. Adamsi eelnõu §-de 2, 4 ja 5 kohta arvati, et need ei peaks põhiseadusesse kuuluma. Tsiviilõigusi pole tarvis inimõigustena eraldi välja tuua. Hääled jagunesid nii: 7 autorite ja 1 Adamsi eelnõu poolt.

"Kodanike põhiõigused". Autorite eelnõus puudub igasugune viide erakondadele ja häiris, et § 41 võimaldab sunnitööd. Samas on oluline säte, mis ütleb, et omandit võib võõrandada õiglase ja kohese hüvitise eest. See puudub Jüri Adamsi eelnõus. Hääled: 4 : 3, 1 jäi erapooletuks.

Peatükk "Rahvas". Adamsi eelnõu puuduseks peeti, et arst võib jätta oma otsusega kellegi ilma hääleõigusest. Selline õigus saab olla ainult kohtul. Kohaliku omavalitsuse valimisega ei teosta rahvas riigivõimu. Toimkonnas tekitas vaidlusi sõjaväelaste õigus osaleda valimistel. Adamsi eelnõus on see õigus olemas, autorite eelnõus puudub. See oli ainus peatükk, kus toimikond eelistas Adamsi eelnõu. Hääled: 2 : 6.

Peatükk "Riigikogu". Autorite eelnõus puudub vihje valimissüsteemile, mis on olemas Adamsi eelnõus. Peeti vajalikuks märkida see põhiseaduses ära kas või kõige üldisemalt, näiteks, et valimised on proportsionaalsed ja erakondlikud. Samas on Adamsi eelnõus Riigikogu pädevuse loetelu, mida peeti ülimalt oluliseks. Toetati autorite eelnõu koos nende 13 parandusega, mille suhtes toimikond on juba seisukoha võtnud ja ettepanekud teinud. Hääled: 7 : 1.

Peatükk riigivanema-presidendi kohta. Eelistati riigivanemat, hääled: 4 : 3. Veel tekitas eriarvamusi probleem, kellele läheb ajutiselt üle võim, kui riigivanem ei saa oma ülesandeid täita. Teoreetiliselt on kolm võimalust: kas peaminister, nagu on autorite eelnõus, Riigikogu esimees, nagu on Adamsi eelnõus, või asepresident. Hääled: 2 : 2 : 2.

Peatükk "Valitsus". Siin pooldati autorite eelnõu nende parandustega, mis teised on pakkunud. 4 toetasid autorite eelnõu, 2 Adamsi eelnõu.

Peatükk "Seadusandlus". Autorite eelnõus puudub igal Riigikogu liikmel seadusandliku initsiatiivi õigus. Selle olemasolu peeti väga oluliseks. Samuti öeldi välja mõte, et seaduseelnõu esitamisel või muudatusettepanekute tegemisel nõutav valitsuse eelnev nõusolek on Riigikogu õigusi liialt kitsendav. Siiski peeti normtehniliselt paremaks autorite eelnõu. Hääled: 4 : 2.

"Välislepingud". Oluline on autorite eelnõu säte, et välislepingute vastuolu korral Eesti Vabariigi normatiivaktidega kohaldatakse välislepinguid. Hääled: 3 autorite ja 2 Adamsi projekti poolt ning 1 erapooletu.

"Rahandus ja riigieelarve". Vaidlusi tekitas eelarvemuudatuste puhul see, et tuleb saada valitsuse eelnev nõusolek. Hääled: 5 : 1.

"Riigikaitse". Probleeme tekitas sõja kuulutamise õigus. Pooldati enam autorite eelnõu (3 : 1 ja 2 erapooletut).

"Riigikontroll". Pooldati autorite eelnõu (5 : 1).

Kokkuvõtteks võib öelda, et valiku tegemine kahe kõige tugevama eelnõu vahel ei olnud kerge

ülesanne. Mitmed toimkonna liikmed pidasid paremaks lahenduseks kahe eelnõu sünteesi, ükskõik kumb neist siis täna aluseks võetaks. Lõplikul hääletamisel kuulus toimkonna poolehoid enam autorite eelnõu poole (6 : 2). Aitäh!

Juhataja

Aitäh, härra Hallaste! Palun, kas on küsimusi? Ei ole. Tänan! Härra Kask! Kaasettekandeks saab sõna neljanda toimkonna esimees. Palun!

P. Kask

Austatud härra juhataja! Kallid kolleegid! Neljas toimkond arutas eelmisel nädalavahetusel kaht küsimust. Esiteks, milline on 1938. aasta põhiseaduse ja meie poolt välja töötatava põhiseaduse eelnõu vahekord, ja teiseks, milline eelnõu tuleks aluseks võtta või millise peaks aluseks võtma oma edasises töös.

Esimesele küsimusele leiti võrdlemisi üksmeelne vastus. Kõik rõhutasid, et kõik esitatud eelnõud on suuremal või vähemal määral üles ehitatud 1938. aasta põhiseaduse alusele. Märgiti, et uut põhiseaduse teksti saab üles ehitada formaalselt kahes erinevas vormis. Esiteks, parandustena 1938. aasta põhiseaduses, teiseks, uue põhiseaduse tekstina. Märgiti ka, et kõik esitatud eelnõud, välja arvatud üks, on esitatud uue tekstina ja ükski esitatud eelnõu pole esitatud parandustena 1938. aasta teksti. Toimkonna liikmed pidasid täiesti vastuvõetavaks seda, kui me uue eelnõu töötame välja uue tekstina, aga samal ajal pidasid kõik otstarbekaks, kui selle uue teksti preambulas on viidatud ajaloole, on viidatud 1938. aasta põhiseadusele, võimalik, et ka 1920. ja 1934. aasta põhiseadusele. Teine küsimus: millist eelnõu eelistada? Seda teravat küsimust meie toimkond ei arutanud. Väga paljud sõnavõtjad märkisid, et ükskõik, millise eelnõu teksti me aluseks võtame, lõpptulemusena jõuame välja ühte ja samasse punkti. Kõik eelnõu tekstid teevad läbi paranduste jada ja see kontseptsioon, mida enamus siin saalis olijaist toetab, läheb lõppteksti nii või teisiti sisse. Kui me võtame aluseks teksti, mis on meie sihist kõige kaugemal, on meil lihtsalt rohkem tööd, nende paranduste tegemine võtab rohkem aega. Sellest lähtudes pidaski hulk toimkonna liikmeid oma eelistuste tegemisel kõige tähtsamaks seda, milline eelnõu on tekstiliselt kõige lähedasem meie töö kujuteldavale lõppeesmärgile.

Muidugi räägiti ka kontseptuaalsetest alustest, nii mõnigi sõnavõtja nimetas Jüri Adamsi töörühma projekti kui taotlustele kontseptuaalselt kõige lähedasemat. Sellest hoolimata pidas 5 toimkonna liiget 6-st aluseks võtmiseks sobivaks Raidla töörühma eelnõu, 6. toimkonna liige jäi selles küsimuses erapooletuks.

Lõpuks pidasid toimkonna liikmed üksmeelselt otstarbekaks, et leitaks võimalus 1938. aasta põhiseaduse teksti täna hääletusele mitte panna. Põhjendusi on mitu. Kõigepealt, mõned arvavad, et kui sel hääletusel 1938. aasta põhiseaduse tekst kaotaks, tähendaks see umbusalduse avaldamist sellele põhiseadusele või tema kehtivuse kahtluse alla panekut. Mõned leidsid, et selle aluseks

võtmine toob meile kaasa kohutavalt suure töökoormuse. Ka need, kes esitasid meile 1938. aasta põhiseaduse aluseks võtmiseks, märkisid, et 80% ulatuses tuleb põhiseaduse tekst ära muuta. Samal ajal muudatuste teksti esitatud pole. Nendest kaalutlustest lähtudes jõuti juba nimetatud otsusele. Kõige lõpuks võttis toimikond endale ülesande, juhul, kui me täna valime ühe teksti aluseks, alustada juba homme selle teksti kallal tööd. Toimikond palub kõiki assamblee liikmeid, et nende peatükkide kohta, mis on antud neljanda toimikonna kompetentsi (s. o. president ja välissuhted), esitataks toimikonnale kirjalikult ettepanekud homme kella 10-ks. Sel juhul saame neid ettepanekuid arutada juba esimesel lugemisel. Tänan!

Juhataja

Aitäh, härra Kask! Ka teile ei soovita küsimusi esitada. Härra Tarto, palun!

E. Tarto

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud assamblee liikmed! Meie toimikond oli viimati koos eile ja me arutasime paljusid põhiseadusega seonduvaid küsimusi, aga ma räägin nendest, mille puhul toimus konkreetne hääletamine, ja teen teatavaks hääletamise tulemused.

Me arutasime, kes asendab presidenti, kui presidendi tegevus on takistatud, kui presidendiga on midagi juhtunud. Oli kolm varianti: asepresident, peaminister ja Riigikogu juhataja. Meie toimikonnast 4 inimest olid selle poolt, et sisse viia asepresidendi mõiste ja et presidenti asendaks asepresident, 1 oli selle poolt, et asendaks peaminister, ja 1 inimene jäi erapooletuks.

Me arutasime veel ja hääletasime, kas võtta kasutusele nimetus "Riigikogu". Kõik toimikonna liikmed olid selle poolt. Selle poolt, et võtta kasutusele nimetus "president", oli 4, nimetuse "riigivanem" poolt oli 1 ja 1 oli erapooletu.

Arutasime, kes valib riigivanema või presidendi. Hääled jagunesid nii: 3 olid selle poolt, et presidendi valib rahvas, 2 olid selle poolt, et Riigikogu, ja 1 pidas õigeaks, et valib Riigikogu pluss kohalike omavalitsuste esindajad.

Arutati ka küsimust, mitmekojaline parlament tuleb. Selles suhtes arvati 6 juhul, et parlament võiks olla ühekojaline.

Samuti oli meil arutusel küsimus, kellele allub sõjavägede ülemjuhataja. Leiti, et riigikaitse kõrgeim juht on president ja ülemjuhataja allub presidendile.

Praegu on veel lahtised kaks terminit: kas ülemjuhataja on sõjaajal ja sõjavägede juhataja on rahuajal. Päris lõplikku vastust meil selles küsimuses ei ole.

Lõpuks arutati, milline esitatud eelnõu võtta meie töö aluseks. 1 toimikonna liige pooldas 1937/38. aasta põhiseaduse aluseks võtmist ja 4 pooldasid härra Raidla grupi ettevalmistatud eelnõu. Kõik olid üksmeelsed selles, et milline ka aluseks ei võetaks, meie ettevalmistatava eelnõu preambulas peab olema, et 1937/38. aasta põhiseadus on jõus, kuid mittetoimiv.

Tahan meie toimikonna inimestele öelda, et kui täna istung lõpeb, siis me korra koguneme.

Homme kell 10 koguneme oma traditsioonilises kohas, Tupi ja Tamme kabinetis. Palun kõigil, kui täna eelnõu vastu võetakse, esitada kirjalikult meid puudutav põhiseaduse eelnõu alalõik. Aitäh!

Juhataja

Aitäh viienda toimkonna esimehele härra Tartole! Ka teile ei ole küsimusi. Sõna kaasettekande esitamiseks saab kuuenda toimkonna esimees härra Rätsep. Palun!

J. Rätsep

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! See toimkond, kelle tööks on analüüsida probleeme, mis on meie õigussüsteemis seotud kohtu, õiguskantsleri ja Riigikontrolli tulevase tööga, on arutanud kahel koosolekul projektide vastavust kujuteldavatele tööülesannetele. Tervikuna on meie komisjoni liikmetele kõige rohkem meeldinud Jüri Raidla ja Jüri Adamsi juhtimisel väljatöötatud põhiseaduse eelnõud. Need on kompositsiooniliselt terviklikumad, need on läbimõeldumad. Komisjoni liikmete väljakujunenud seisukoht on niisugune, et kohtu tegevust reguleeriv osa on rohkem õnnestunud Jüri Raidla töögrupil, siin on natuke seost ka nende seisukohtade praeguse esitaja teatava ettevalmistusega nendes küsimustes. Nimelt, enamik meie komisjoni liikmeid on arvamusel, et Eesti õigussüsteemi tuleb praegu taastada ja korrigeerida vastavalt olemasolevatele struktuuridele. Enamus sellest komisjonist teab, et ülemnõukogu on juba kohtureformi arutamisel esimesed sammud astunud ja Eesti Vabariigi praegu veel tegutsevas ülemnõukogus on kohtute seadus ja kohtunike staatuse seadus läbinud esimese lugemise. Seetõttu oli meil teatav kohustus ja ka õpetlik kogemus võrrelda neid peatükke juba menetluses olevate õigusaktidega. See on küll niisugune tagurpidine järjekord ja seda saab arvestada ainult niivõrd, kuivõrd kohtute seaduse ja kohtunike staatuse seaduse läbitöötamise või väljakujundamise või konstrueerimise puhul on kõik need probleemid sisuliselt sügavuti läbi vaieldud. Selle tõttu, juba kujuneva kontseptsiooni seisukohalt ei saa komisjoni liikmete enamus mõnede põhimõtetega, mis on sätestatud Jüri Adamsi eelnõus, kuigi kergesti nõustuda. Näiteks sellega, et eeluurimist teostavad kohtu-uurijad. Oleme seisukohal, ja see teema on olnud arutluse all juba pikemat aega, et kohtueelne uurimine peab olema kohtuvõimkonnaväline tegevus. Me ei saa olla nõus veel seisukohaga, et järelevalvet kohtute tegevuse üle teostab kõrgema astme kohtu kõrval kohtuministeerium. Kas see vastab võimude lahususe printsiibile, millele me iseseisva Eesti õigussüsteemi kujundamisel oleme pööranud küllalt olulist tähelepanu?

Terminoloogiaküsimusi ma seekord ei käsitleks. Kõige kõrgema kohtu instantsi nimetusena pooldab komisjon Jüri Adamsi Riigikohtu kontseptsiooni ülemkohtu asemel. Seevastu aga maa-, linna- ja halduskohtu puhul on meie arvates terminoloogiliselt õigem Jüri Raidla juhitud kollektiivi seisukoht.

Üsna oluliselt on nende kahe eelnõu käsitus sarnane. Täpselt langevad kokku kõigi kolme peatüki numbrid, numereeritud järjekord. Juba see viitab autorite küllaltki kooskõlastatud lähenemisele.

Mis puutub õiguskantslerisse, siis selles osas toetame täielikult Jüri Raidla kollektiivi avaldatud kontseptsiooni. Meile tundub see vastavat Taani mudelile, millega minulgi on võimalus olnud tutvuda. Nad ei pea õiguskantslerit oma tasemelt niisuguseks isikuks, kes peaks lahendama kodanike kaebusi ja avaldusi, nagu on Jüri Adamsi kontseptsiooni järgi.

Riigikontrolli sätestamine on ka meie arvates kuigivõrd õnnestunud Jüri Raidla juhitud autorite kollektiivil.

Need on tegelikult väga piiripealsed hinnangud. Kuigi komisjoni liikmete seisukohad võib-olla puhtaritmeeliselt kokku ei langenud, sest 6-st oli kohal 4, oleme seisukohal, et mõlemad eelnõud on väärilised algmaterjalid Eesti Vabariigi põhiseaduse kujundamisel.

Mis puutub 1938. aasta põhiseaduse automaatsesse kehtivusse, siis minu arvates tuleb sellesse õigusakti suhtuda suure lugupidamisega. Me ei poolda selle konkureerimist meie töö alusena, eelnõuna, tema mehhaaniline kehtestamine just nimelt nende teemade osas ei tule praegu kõne allagi. Kogu õigussüsteem on teistsugune, õiguskorda reguleerivad struktuurid on vahepeal väga oluliselt muutunud või muudetud või moondunud. Ei ole võimalik asuda seisukohale, et meil kehtib praegu 1938. aasta põhiseadus, selles mõttes, et kõik, mis sellele järgnes, on Eestis olnud täiesti ebaseaduslik. Me satuksime väga keerulisse olukorda, kui arvestada seda, et sadu ja tuhandeid inimesi on okupatsioonivõimu struktuuride poolt ikkagi kohtulikus korras karistatud, väga palju on nende hulgas vargaid, kehavigastuste tekitajaid ja muid õigusrikkujaid, kelle suhtes me ei ole veel praegu võimelised ega pädevad seisukohale asuma, et kogu see tegevus on olnud okupatsioonivõimude omavoli eesti rahva kallal jne. sellest tulenevate õiguslike tagajärgedega. Ma arvan, et me peame arukalt taastama oma õigussüsteemi, alates põhiseadusest.

Juhataja

Aitäh! Küsimusi ei ole. Härra Jürgenson, seitsmenda toimkonna esimees, palun!

K. Jürgenson

Austatud juhatus! Lugupeetud kolleegid! Esimene kord, kui arutluse all oli kaks eelnõu, 1938. aasta põhiseaduse tekst ja Jüri Raidla juhitud ekspertide grupi tekst, siis kaasettekandes võrdlesin ma nende tekstide peatükke, milles käsitleti kohalikku omavalitsust. Nüüd, kui on lisandunud veel kolm teksti härrade Lepsi, Adamsi ja Kulboki poolt, paneksin ma aktsendi selle peatüki lühiiseloostusele. Nendele peatükkidele on iseloomulik see, et mida pikemalt küsimust lahti kirjutatakse, seda rohkem tekib küsimusi, vastuolusid ja mitmeti mõistmisi. Kui võtta härra Adamsi esitatud tekst ja võrrelda seda härra Kulboki esitatud tekstiga, siis viimane on nii lühike, et seal oli raske mööda panna ja tekst on küllaltki lihtsalt arusaadav. Loomulikult on seal kohalike omavalitsuste õigusena sätestatud mitte maksude kehtestamine, vaid ainult maksude võtmine. Ma ei tea, kas see on nüüd tahtlik käsitlus või on see kogemata sisse lipsanud rida. Edasi on härra Kulboki tekstis valitsuse ja kohalike omavalitsuste suhted sätestatud samuti nagu härra Raidla juhitud

autorite tekstis, tähendab, Riigikogul on õigus valitsuse esildusel omavalitsuse tegevus peatada või kehtetuks tunnistada. Tõsi küll, härra Raidla projektis oli see õigus antud presidendile samuti valitsuse ettepanekul. Nagu ma eelmine kord märkisin, on see üks diskussiooni objekt.

Kui rääkida härra Lepsi projektist, siis julgen siinkohal välja öelda arvamuse, et härra Lepsi projekti puhul me peaksime rääkima tegelikult duo Talviku-Kaljuvee projektist, millele härra Leps on lisanud ainult ühe paragrahvi: "Riigi ja kohaliku omavalitsuse suhted realiseeruvad maksu- ja investeerimispoliitika kaudu." Talviku-Kaljuvee projektis on välja kujundatud kaheastmeline omavalitsuste süsteem koos mõlema vahel ebamääraselt ära jagatud pädevuste, õiguste ja muude suhetega. Nendele lisatud maksu- ja investeerimispoliitika kaudu teostatav võim hakkab realiseeruma loomulikult ülevalt alla ja seab sellega need omavalitsuse tasandil veelgi enam sõltuvusse.

Kuna täna oli põhiettekanne härra Adamsi projekti kohta, siis sellest lähemalt. Kui alustada omavalitsuste kõige põletavamast küsimusest, tasandite arvust, siis nimetatud projektis on küsimus lahendatud, ma ütlesin, üsna omapäraselt. Asi hakkab pihta Tallinnast. Kogu probleem kasvab sealt välja. Pikemalt siin seda küsimust lahti rääkimata tahan märkida ainult seda, et mul oli hea võimalus mõni päev tagasi viibida Soomes seminaril, kus anti põhjalik ülevaade Soome omavalitsuse struktuurist, samuti oli võimalus saada ülevaade Skandinaavia maade omavalitsuste ülesehitusest, tööst ja funktsioneerimisest. Niipalju kui ma seal inimeste käest küsisin, seal oli inimesi ka Nõukogude Karjalaks nimetatud aladelt, jäi neile arusaamatuks meie probleem Tallinna linnaga ja seal võimu teostamisega omavalitsuse kaudu. Nimetati palju suuremaid struktuuriüksusi, nagu Helsingi, mille juhtimisega saadakse hakkama ühel tasandil ja kus ei ole mingeid probleeme võimu delegeerimisega isegi täitevvõimu, mitte otsustusvõimu madalamale tasandile. Nad pidasid minu esitatud küsimust natuke kunstlikuks, see ei tohiks töö ja omavalitsuste õige korralduse puhul olla takistuseks.

Sellest kasvab välja ka härra Adamsi projektis sisalduv väike segadus, kuna Tallinna omavalitsuse üksusteks on linnaosad, kellel saab selle projekti järgi olema täisotsustusõigus, maksuõigus ja nad on seaduse järgi täielikult iseseisvad, mida oleks selle projekti järgi ka Tallinna üldine, teisel astmel üles ehitatud volikogu. See tähendab, et Tallinnas tekib sisuliselt sama olukord, mis on praegu maakonnas, kus nendes küsimustes valitseb tõsine segadus. Tahaks öelda, et kohalike omavalitsuste tasandite küsimus ei ole seotud mitte niivõrd nende moodustamisega. Kui te mäletate, siis mõnigi komisjoni esimees rääkis siin sellest, kuidas moodustada teise tasandi omavalitsuste esinduskogu. Eelistati ühte moodustamist teisele. Tegelikult on omavalitsuste küsimus milleski muus. Küsimus omavalitsustest ja tasanditest taandub sellele pädevusele ja nendele õigustele, mis nendele tasanditele antakse.

Kui rääkida kohalikest omavalitsustest üldse, siis on võimalik neid laias laastus jaotada kaheks:

tentraliseeritud ja detsentraliseeritud valitsemine. Ei ole vaja pikemalt lahti rääkida, mida see endast kujutab. Kui me läheme ühetasandilisuse suunas, siis on meil valitsemine detsentraliseeritud, kahetasandilisuse puhul me läheme sisuliselt tsentraliseeritud valitsemise suunas.

Omavalitsuse olemust iseloomustab terve rida tunnuseid, kui me omavalitsusele lisame ühe sõna. Nimelt on see rahva omavalitsus. See tähendab, et rahva omavalitsus teostab omavalitsuslikku võimu nende inimeste poolt ja nende inimeste jaoks, kes ta ellu kutsuvad ja kes tema territooriumil asuvad. Kui me sellise võimu kutsume ellu kahes eraldi kohas, siis ühtede ja samade isikute suhtes realiseerub omavalitsus kahes tsentris. Kui me kutsume ta ellu ühel tasandil, siis ta ka realiseerub ühes tsentris, kas vallas või maakonnas.

Olenemata sellest, kuhu on koondatud omavalitsuse olemus, kas maakonna, riigi või isegi valla tasemele, on omavalitsusel terve rida tunnuseid. Esiteks, maksude ja koormiste kehtestamise õigus. See puudutaks nii riiklikult kehtestatud makse kui ka makse ja koormisi, mida kehtestab omavalitsus.

Üks omavalitsuse tunnus on need raamid, milles ta tegutseb. Omavalitsuse tegevusvaldkonnad jagunevad üldisteks ja seadusega ettenähtud valdkondadeks. Kui me käsitleme omavalitsust kui kohaliku elu korraldamise mehhanismi, siis üldine tegevusala omavalitsuse pädevuse piirkonnas tuleneb sellest. See tähendab, et omavalitsus on kohaliku elu küsimuste otsustamises vaba. Seadusega ettenähtud küsimuste ring on nende seaduste poolt reglementeeritud ja on kohalikule omavalitsusele kohustuslik. Sinna kuuluvad enamasti küsimused, mis puudutavad haridust, tervishoidu, kindlustust jne.

Kolmas põhiline omavalitsuse õigus on säte, et omavalitsusele ei saa panna lisaülesandeid ja kohustusi, samuti piirata tema pädevust muidu kui ainult seaduses ettenähtud korras.

Neljandaks on demokraatia vorm omavalitsuse realisatsioonitasandis, kas me läheme esindusdemokraatia või otsese demokraatia teed. Praegu on selle küsimuse püstitamine võib-olla natuke kunstlik, sest me oleme vaikival nõusolekul võtnud omaks esindusdemokraatia omavalitsusorganites. Kuid põhimõtteliselt on võimalik ka teine vorm.

Üks lai probleem omavalitsusstruktuurides on ametiisikute määramise küsimus ja esindajate ehk volitatud isikute küsimus. See viib meid ametite võimaliku lahutamiseni omavalitsustasandil. Küsimus on selles, kes teostab konkreetset sätestatud võimu omavalitsuse piirkonnas. Kui me valime selle teostajaks ja selle etteotsa ametiisiku, siis võime saada otsestest valimistel halvema tulemuse. Küsimus puudutab vallavanema valimist kas otsestest valimistel või volikogu poolt, kui me need ametid volikogu esimehest saame eraldada. Küsimus on lihtsalt selles, kas me tahame saada tugevamat ametiisikut. Siin on küsimus ka veel selles, et omavalitsuse kahel rollil on maailmas tegelikult kaks sisu. Üks on omavalitsuse teostamine. Vähem märgitud roll, mis hakkab ka meil üha enam ilmnema, on omavalitsuse poliitiline roll.

Kui rääkida veel omavalitsusest, siis omavalitsuse tunnuseks on ka iseseisva eelarve moodustamine. Kui me lähme seda teed, nagu on ka härra Adamsi projektis ja paljudes teistes projektides, kus ...

Juhataja

Härra Jürgenson, vabandust! Te olete kulutanud 13 minutit. Kui palju on vaja aega juurde?

K. Jürgenson

Kaks minutit ja ma lõpetan.

Juhataja

Palun!

K. Jürgenson

Aitäh! Küsimus on eelarves ja selle moodustamises. Ühetasandilise omavalitsuse puhul moodustatakse omavalitsuse tasandi eelarve iseseisvalt ja tema täitmine on iseseisev. Kui me paneme selle kahele tasandile, siis teostub see kahel tasandil.

Nüüd mõni sõna üldse kõikidest projektidest. Komisjon on seisukohal, et kõikidest projektidest on võimalik leida piisavalt häid mõtteid ja seisukohti ning me ei annaks praegu ühelegi projektile eelistust. Me jätame endale vabaduse koostada oma peatükk kõikides projektides sisalduvate mõtete sünteesi kaudu.

On paar küsimust, mis omavalitsuse peatükist põhimõtteliselt välja lähevad. Need on presidendi pädevus või riigipea pädevus omavalitsuse suhtes, see puudutas veel omavalitsuste peatamist. Edasi, maavanema määramine ja kohale kinnitamine, samuti pealinnaküsimus. Need on ilmselt küsimused, mis meil tuleb kooskõlastada ja läbi rääkida vastavate toimkondadega. Kui on kinnitatud alustekst, siis me saame konkreetse tekstiga tööle hakata ja pakume oma variandi, kuid see ei tugine ilmselt ühelegi konkreetsele tekstile. Aitäh!

Juhataja

Aitäh seitsmendale toimkonnale! Aitäh, härra Jürgenson! Ka teile ei ole küsimusi.

Lugupeetud assamblee liikmed, me oleme ammendanud ka päevakorrapunkti 1.2. Enne kui läheme lõunavaheajale, alustame järgmist päevakorrapunkti. Teatavasti moodustas assamblee juhatus eksperdiarvamuse saamiseks neljaliikmelise ekspertkomisjoni järgmises koosseisus: härrad Rebane, Uibopuu, Kiris ja Kross. Täna on võimalik juhatuse tellimusel tutvustada teile arvamust Eesti Vabariigi Põhiseaduslikule Assambleele esitatud projektide kohta. See arvamus on teie kaustas. Annan esimesena sõna nimetatud arvamuse selgitamiseks akadeemilise õigusteaduse seltsi esimehele professor Rebasele. Palun!

I. Rebane

Härra juhataja! Lugupeetud assamblee liikmed! Daamid ja härrad! Ekspertide arvamus on teile kätte jagatud. Mul ei ole siia palju lisada. Ekspertid on arvamusel, et 1938. aasta põhiseadus on jõus, kuid ta ei toimi ja tema rakendamine ei ole võimalik, sest need struktuurid, mis selles põhiseaduses on

ette nähtud, ei ole lihtsalt moodustatavad. Näiteks Riiginõukogu selles koosseisus, nagu see on ette nähtud, kutseomavalitsused ja mõned teised. Peab märkima, et 1938. aasta põhiseadus on mõnes osas lootusetult vananenud. See käib ka kodanike põhiõiguste ja vabaduste kohta. Sellel ajal, kui 1938. aasta põhiseadus kehtestati, ei olnud veel neid rahvusvahelisi õiguslikke dokumente, milles inimõigused, kodanike poliitilised, kultuurilised ja teised õigused on ette nähtud. Sellepärast on siin suured lüngad. Peab märkima, et 1938. aasta põhiseaduses sisaldasid mitmed konjunktuursed normid. See käib näiteks selle peatüki kohta, mis käsitleb riigikaitset. On mitu paragrahvi, mis on kirjutatud spetsiaalselt Laidoneri kui kaitseväge ülemjuhataja jaoks, selleks et tema positsiooni riigis kõrgemana näidata. Muidugi neid sellel kujul taastada ei saa.

Eksperdid on arvamusel, et kõik see ei takista uue põhiseaduse eelnõu väljatöötamist ja ka kehtestamist, sest kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas ja see printsiip on selgesti kirjas ka rahvusvahelistes paktides. Rahvusvahelises paktis kodaniku- ja poliitiliste õiguste kohta on öeldud, et kõigil rahvastel on enesemääramisõigus, seetõttu kehtestavad nad vabalt oma poliitilise staatuse ning kindlustavad vabalt oma majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise arengu. Seda teeb rahvas. Selles eksperdiarvamuses on esitatud seisukoht ka põhiseaduse projektide kohta. Võib öelda, et mõningad projektide peatükid on suhteliselt autonoomsed ja nende peatükkide raamides on võimalik anda eelistust ühele või teisele projektile, sõltumata sellest, milline on üldhinnang ühele või teisele. Näiteks seesama peatükk "Kodanike põhiõigused ja põhivabadused", võib-olla ka peatükk kohtute kohta, õiguskantsleri kohta. Need on omaette käsitletavad ja üks assamblee selles küsimuses võtabki seisukoha.

Ma tahtsin peatuda ainult kahel küsimusel. Esiteks, kodanike põhiõiguste ja vabaduste kohta käiv peatükk. Huvitav on vaadata, kui palju sellele peatükile ühes või teises projektis tähelepanu pööratakse. Härra Raidla töögrupi projektis on sellele pühendatud 44 paragrahvi, härra Lepsi projektis 27, härra Adamsi projektis 26, Talviku-Kaljuvee projektis 14, 1938. aasta projektis 26. Ülddeklaratsiooni, poliitiliste ja kodanikuõiguste, kultuuriliste ja majanduslike õiguste analüüs näitab, et paragrahve, mis on pühendatud kodanike põhiõigustele, vabadustele ja kohustustele, tuleb üle 50, 50 kuni 55, ja selles mõttes on kõigil neil projektidel omad olulised lüngad.

Teine küsimus, mis on lahtine ja ebamääraselt lahendatud ka 1938. aasta põhiseaduses, on õigussüsteemi küsimus, nimelt, normatiivaktide jõuvahekorra küsimus. Siin on vertikaalne astendus ja teiselt poolt nende aktide vertikaalne vahekord, üksikute ametkondade, üksikute struktuuride pädevus aktide vastuvõtmisel ja erinevate struktuuride samajõuliste aktide vahekorra küsimus. Selle kõrval on kõigis projektides mööda mindud küsimusest, missuguses vahekorras on siseriiklikud normatiivaktid rahvusvahelise õiguse normidega, kuidas siin vastuolud lahendatakse. See on küsimus, millele kõigis projektides ei ole küllaldaselt tähelepanu pööratud.

Seoses põhiõiguste ja vabadustega peab veel märkima, et Eesti valitsemise ajutise korra aluste

seaduses on öeldud, et Eesti Vabariigi elanike poliitilised õigused ja vabadused määratakse eraldi aktiga, kooskõlas rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtetega. See tähendab, et kui siin ka eraldi akti vastu ei võeta, on sel nii siseriiklik kui ka rahvusvaheline õiguslik tähtsus. Kuid see on küsimus, millele ekspertide arvates tuleb väga tõsiselt tähelepanu pöörata.

Juhataja

Aitäh, härra Rebane! Suur tänu! Meil on selline kokkulepe, mis on fikseeritud reglemendis, et sõnavõtjatele küsimusi ei esitata, härra Saatpalu.

Kell 14 algab lõunavaheaeg, kuid enne palun ära kuulata kaks teadet. Esiteks, proua Anu Laido palub nendel assamblee liikmetel, kes soovivad homme lõunastada Rataskaevus, sellest talle teatada. Seda peaks tegema enne, kui te sööma lähete. Teiseks, härra Kaido Kama palub, et kohe koguneksid korrus kõrgemale, nn. koroonasaali valimisliidu "Isamaa" liikmed ja ka nende parteide liikmed, kes on selle liiduga ühinenud või toetavad seda. Lõunavaheaeg. Me kohtume uuesti kell 15.

Lõunavaheaeg

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Kell on 15.01. Istuge palun oma kohtadele, alustame tööd. Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 38 Põhiseadusliku Assamblee liiget, kuid paraku on olukord selline, et 38 assamblee liiget siiski saalis ei ole, sest osa meie kolleege esinevad saalis mitme eest. Mul on palve seda mitte enam teha! Palun teeme veel kord kohaloleku kontrolli! Tänan! Kohal on 38 assamblee liiget.

Töö jätkub päevakorrapunkti 1.3. raames. Sõna soovib kõigepealt härra Kaalep. Ma selgitan: kui sõna võetakse kohalt, on selleks aega kaks minutit, kui sõnavõtuks tullakse pulti, on aega seitse minutit. Härra Kaalep, palun, sõnavõtt puldist!

A. Kaalep

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Kuulates enne vaheaega ettekandeid, tegin ma ühe huvitava tähelepaneku. Kui me ütleksime kellelegi: "Anna mulle nõu!", siis arvatavasti keegi ei eksiks ega ütleks: "Anna mulle nõud!" Nüüd aga kuulsin ma näiteks ühes ettekandes osastavat käänat sõnast "eelnõu" kogu aeg kujul "eelnõud" ja "eelnõud". Üksainuke kord ütles ta "eelnõu". See tähelepanek pani mind mõtlema sellele, et meie keelekultuur on nõrk. Kui me teeme põhiseadust, peaksime saama ju lõpptulemuseks teksti, mida võiks koolis lastele õpetada muu hulgas ka kui head õigusteadusliku eesti keele näidet. Ükski esitatud põhiseaduse projektidest ei ole selline, mida näiteks kaastööna ajakirjas "Akadeemia" saaks avaldada ilma meie keeleteimetajate kaunis tõhusa tööta. Ja ka 1938. aasta põhiseadus ei ole kõige paremas eesti keeles. Keeleliselt parim põhiseadus on 1920. aasta põhiseadus, mis on ilus, selleaegse, veel kohmaka, veel lõplikult kultuurkeeleks lihvimata keele mälestis. Sellisena on seda väga huvitav lugeda.

Nüüd teen ma mõtlemiseks niisugused ettepanekud. Kas moodustada veel üks toimkond valmiva

põhiseaduse põhjalikuks keeleliseks toimetamiseks? Praegu näib saalis olevat neli eesti filoloogiat lõpetanud inimest, kes võiksid ju selle tööga hakkama saada, aga võib-olla veel õigem oleks esitada põhiseaduse projekt valmiskujul meie riiklikule keeleametile.

Sellega seoses veel üks asi, mis vajaks täna ehk otsustust ja võib-olla isegi hääletamist. Ma kirjutasin ajalehes "Postimees", et nimetus Põhiseaduslik Assamblee ei ole keeleliselt korrektne. Esimese koosoleku järel pöördusime mina ja Sulev Vahtre järelepärimisega Eesti keeleameti poole ja palusime selle kohta seisukohta. Eesti Riiklik Keeleamet esitas oma seisukoha, arvates, et eesti keele seisukohalt oleks meie kogu kõige sobivamaks nimeks Põhiseaduse Kogu või Põhiseaduskogu. Sellele on järgnenud Eesti Vabariigi Ülemnõukogu juhatuse otsus, mille ärakiri Ülo Nugise allkirjaga saadeti minule ja Sulev Vahtrele. Ma loen selle ette, see ei ole pikk. "Pidada Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee nimetuse muutmist mitteotstarbekohaseks, kuna see tooks kaasa Eesti Vabariigi Ülemnõukogu käesoleva aasta 20. augusti otsuse revideerimise ning kuna ka sisuliselt on assamblee nimetus kohasem kogule, mis ühendab kaht erinevat esinduskogu." Muide, selles tekstis teeksin ma ka kaks keelelist parandust. Ma paneksin ette (pidades silmas sedasama kaalutlust, et revideerimine oleks võimalikult minimaalne) mitte muuta meie kogu nimetust, küll aga teha puhtkeeleline parandus ja edaspidi nimetada meie kogu Eesti Vabariigi Põhiseaduse Assambleeks. Tarvitada selle koha peal omadussõna "põhiseaduslik" on tõesti tüüpiline russitsism, millest, muide, meie igapäevane, eriti ajalehtede keel lausa kubiseb. Korrektses eesti keeles oleks see Eesti Vabariigi Põhiseaduse Assamblee. Kas see ettepanek panna hääletusele ja täna läbi hääletada, see on minu arvates koosoleku juhatuse kaaluda, aga sellise ettepaneku ma teen. Niisiis, mitte muuta, vaid teha minimaalne keeleline parandus. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Palun, härra Erm! Tuletan meelde: kohalt kaks minutit, puldist seitse minutit. Palun!

A. Erm

Lugupeetud juhatus! Lugupeetud assamblee liikmed! Tahan pöörata tähelepanu kahele momendile meie töös ja esitatud põhiseaduse eelnõudes. Esimene moment puudutab suhtumist 1938. aasta põhiseadusesse. Minu meelest on see põhiseadus, mis on kogu aeg kehtinud ja kehtib siiani. Iseküsimus on see, kas meil on võimaldatud selle järgi elada või mitte. Samal ajal tuleb ühineda eelkõnelejatega, et selle taaskehtestamine niisugusel kujul, nagu see praegu on, on väga komplitseeritud. Sellepärast tahan toetada seda ettepanekut, et me ei hakkaks hääletama kehtivat põhiseadust võrdväärselt teiste esitatud eelnõudega. See oleks nagu selle põhiseaduse tähtsuse minimeerimine.

Teine moment, millele tahan tähelepanu pöörata, on see, millest Kalle Jürgenson siin väga pikalt rääkis. Minu meelest ta natuke eksis, kui ta ütles, et härra Adamsi eelnõus on väga pikalt räägitud Tallinna omavalitsemisest. Projektis on Tallinna omavalitsemise kohta ainult üks lause. Tallinnas on

esimese tasandi omavalitsuse üksuseks linnaosa. Ma ei taha laskuda siin vaidlusesse nende inimestega, kes elavad maal ning kes kindlasti tunnevad valdade ja maakondade probleeme lähemalt. Ka mulle tundub, et põhiline võim, põhiline otsustamine peaks igal juhul toimuma vallas. Ma ei oskagi öelda, kas ongi mingisugust maavolikogu üldse vaja ja kas see peab olema delegeeritud või valitud. Aga ma tahan rääkida sellest, mida ma tean täpsemalt – olukorrast Tallinnas. Ma olen jõudnud järeldusele, et vähemalt meie tingimustes ei ole nii suurt linna nagu Tallinn võimalik juhtida ühest punktist. Kui Tallinnal on ainult üks volikogu, linna volikogu, nagu see praegu on, siis sellisel juhul on kodanikuõigused kaitsmata. Näiteks Merivälja, Mähe, Pirita – täiesti omaette rajoon oma spetsiifikaga, oma probleemidega. Linnavolikogus esindab seda rajooni üks saadik 68-st. Mul on retooriline küsimus: kuidas see üks saadik suudab kaitsta nende inimeste elu, selle rajooni huve? Selles mõttes ei saa praegu läheneda Tallinnale nii nagu võib-olla maakondadele. Tänu sellele on ka see lause siin sees. Ma tahan siiski rõhutada, et me peame jätma mitte ainult Tallinnale, võib-olla ka teistele linnadele (ma ei tunne nende probleeme nii hästi, et võiksin seda öelda) võimaluse tuua võim ikkagi natuke madalamale, et võim ei oleks ainult Raekojas ja ainult Toompeal. See oli põhiline, mis mul öelda oli. Tänan!

Juhataja

Aitäh, härra Erm! Järgmisena saab sõna härra Tarto. Palun!

E. Tarto

Lugupeetud juhatus! Kallid kolleegid! Täna on siin korduvalt kõlanud niisugune väide, et on väga raske või peaaegu võimatu taastada põhiseaduslikku korda sisemiselt. Ma ütleksin, et raske küll, aga mitte võimatu. Aga see ei ole üldse meie töö eesmärk. Praegu on tekitanud piikide murdmist juba kulisside taga 1938. aasta põhiseaduse teksti eelnõu aluseks võtmine. Ma arvan, et kui assamblee tahab seda teha, siis võib seda teha, sest need väited, et olemasolevat, kehtivat põhiseadust ei või aluseks võtta, ei ole ju õiged. Seda teevad kõik maailma rahvad, kui nad parandavad või täiendavad jne. Siis on öeldud, et kui see põhiseaduse eelnõu saab vähem hääli, vähendab see põhiseaduse tähtsust. Ma ei usu seda, see on niivõrd tugev, et see ei vähenda tähtsust. Võib-olla mõni arvab, et tema tähtsust vähendab see, kui ta vastu hääletab.

Olgu sellega kuidas oli, aga meie, neli eelnõu esitajat, palume panna selle eelnõu hääletamisele, kas koos teistega või läheb siis hääletamisele see projekt, mis siin välja jagati, Põhiseadusliku Assamblee otsus, mis koosneb kahest punktist. Eesti Vabariigi 1938. aastal kehtestatud põhiseadus on ilmselt jõus, kuid ei toimi. Jah, muidugi, meie oleme samuti selle poolt. Teise punkti poolt me oleme samuti. Kuid siin puudub kolmas punkt. Puudub see, mille üle vaieldakse: kas see võtta eelnõuna aluseks või mitte? Juhul kui hakatakse seda projekti hääletama, siis ma palun hääletada eraldi esimest punkti ja teist punkti ning lisada ka kolmas, mille üle vaidlus käib. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu, härra Tarto! Sõna soovib härra Sulev Vahtre. Palun!

S. Vahtre

Austatud juhatus! Lugupeetud Põhiseadusliku Assamblee liikmed! Rõhutades veel kord, et küsimus on selles, missugune eelnõu aluseks võtta, ma arvan, et muidugi on kõige kaalukamad selles küsimuses juristide arvamused, aga võib-olla on oma sõna öelda ka ajaloolastel. Minu arvates on härra Adamsi esitatud eelnõus kõige rohkem ja kõige paremini arvestatud ajalookogemusi, 1920. ja 1938. aasta põhiseaduse nii tugevaid kui ka nõrku külgi, kasutades just tugevaid ja kõrvale jättes nõrku. Sellest lähtuvalt on võimude tasakaalustatusele pööratud erilist tähelepanu ja see on kõige õnnestunumalt lahendatud. Teiseks on arvestatud väga hästi ka tänapäevasemaid muutusi: II peatükis, kus erilist rõhku on pööratud inimõigustele, ja veel mitmes teises küsimuses, nagu näiteks Riigikogu ja presidendi ametiaja kestus. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Tänan eriti aja kokkuhoiu eest! Härra Kama, palun!

K. Kama

Lugupeetud assamblee! Tahan võtta sõna 1938. aasta põhiseaduse küsimuses. Kahjuks pean praegu oponeerima oma erakonna esimehele härra Tartole. Tarto väide, et ka mujal maailmas võetakse tekst aluseks ja viiakse sinna sisse parandused, on põhimõtteliselt õige, aga parandused viiakse sisse selles korras, mida põhiseadus ette näeb. Ma juhin tähelepanu, et 1938. aasta põhiseaduses on see kord äärmiselt keerukas ja selle rakendamine väga komplitseeritud. Ka mina arvan, et kehtivat põhiseadust ei saa käsitleda ühe alternatiivse projektina. Kui taoline asi pannakse hääletusele, siis ma ei pea võimalikuks selles hääletuses osaleda, nii nagu ka väga mitmed teised saalis viibijad. Ma teen juhatusele sellise ettepaneku, et komplitseeritud olukorrast, kus me praegu oleme, välja tulla. Ma arvan, et selle ettepaneku läbihääletamine madaldaks meie kogu väärikust. Kas protseduuriliselt oleks võimalik, et me hääletamise eel võtaksime vastu assamblee otsuse, kas üldse kehtivat põhiseadust ühe variandina hääletusele panna?

Juhataja

Aitäh, härra Kama! Me ei ole veel jõudnud teise päevakorrapunktini. Loomulikult on juhatus tänulik nende ettepanekute eest. Sõna soovib härra Saatpalu.

V. Saatpalu

Lugupeetud assamblee liikmed ja külalised! Ma tahan põhjendada seda, miks ma jään hääletamisel erapooletuks. Pragmaatikuna toetan neid seisukohti, mida on välja öeldud seoses 1938. aasta 1. jaanuarist kehtima hakanud Eesti Vabariigi põhiseaduse taarakendamise. Muuseas, professor Uibopuu seisukoht 7. oktoobri "Postimehes" ühtib selle seisukohaga tänases meile pakutud versioonis, see on mõneti teist laadi. Seejuures peaks siis assamblee ülesandeks olema ülemnõukogule selle põhiseaduse rakendamise seaduseelnõu esitamine. Muudatuste eelnõu

sisaldaks kõige hädavajalikumaid puhtjuriidilisi, keelelisi ja valimisseadusest tingitud muudatusi, mitte aga poliitilisi täiendusi ja muudatusi parlamentarismi-presidentaalsuse teljel. Ettepanekud esitaksid meile kinnitamiseks juristid ja keelemehed, edasine põhiseadusega tegelemine jäägu juba valitava Riigivolikogu kompetentsi, siis me pääseksime asjatutest kulutustest, mis on vajalikud rahvahääletuse korraldamiseks.

Täitmata on ülemnõukogu otsus, mis kohustas vastu võtma Eesti valitsemise ajutist korda. Selle ajutise korra aluste vastuvõtmiseni siiski jõuti. See valitsemise kord oleks endast sisuliselt kujutanud põhiseaduse seda osa, mis käsitleb kõrgema riigivõimu moodustamist. See jäi vastu võtmata põhjusel, et ei jõutud kokkuleppele võimu lahususe põhimõtetes. Nüüd oleme heausksetena siia kogunenud, et kirjutada valmis põhiseaduse eelnõu. Minu sügava veendumuse kohaselt on Eesti riigis praegu tähtsamaid lahendust ootavaid probleeme, kui seda on uus põhiseadus, millele paraku kümned poliitikud siin saalis ja komisjonides aega kulutavad. Ma olen oma elus palju merd sõitnud, ka kaptenina, ja tean, et kui torm undab vantides ja ümberringi vahutab, siis pole õige aeg meresõidukoodeksi või võidupurjetamise määrustiku lugemiseks, veel vähem nende muutmiseks. Siis tuleb laeva juhtida. Ma tean, mida tähendab vastutus inimeste elu ja laeva säilitamise eest. Nagu te teate, on olemas mõiste "riigilaev", ja Eesti riik pole erand.

Pean seda, millega me siin saalis tegeleme, mõneti vastutustundetuseks olukorras, kus riik vajab taolist ajurünnakut hoopis teiste märksõnade all, et käivitada majandus ja sellele toetuvad teised ühiskonnaelu valdkonnad. Elukutselise poliitikuna kohustati mind sellesse kogusse kandideerima. Nüüd olen ma siin, kuid sisuliselt kahestunud. Kohusetunne käsib mind assamblee töös osaleda, mõistus tõrgub selle töö vajalikkust põhjendamast.

Minu arust on riikluse teel versteposte, mille suhtes ei saa teatud ajaloolises situatsioonis olla kompromisse. Eesti riigil on nendeks verstepostideks tema põhiseadus ja kodakondsuse seadus. Ma kutsun teid üles lähtuma sellest tõsiasjast. Eelöeldust ei tule mingil määral välja lugeda seda, et ma esitatud põhiseaduse eelnõu koostajatesse suhtun halvustavalt, vastupidi, neile tuleb kahtlemata öelda suur tänu tehtud töö eest, mis on kantud kõige parematest soovidest. See töö leiab kindlasti kasutamist siis, kui riigilaev on jälle jõudnud vabamasse vette. Nendel põhjustel jään ma ükskõik millise eelnõu hääletamisele panemisel erapooletuks. Ma tänan teid tähelepanu eest!

Juhataja

Aitäh, härra Saatpalu! Sõna saab härra Lauri Vahtre.

L. Vahtre

Austatud Põhiseaduslik Assamblee! Julgen eelkõnelejale vastu vaielda. Tegevus, millega me siin oma päevi veedame, on siiski väga vajalik. Teiseks on märkus 1938. aasta põhiseaduse kohta. Me saame seda võtta töö aluseks ja hääletada koos teistega, sellepärast et see põhiseadus on vaadeldav lihtsalt kui tekst – üks tekst viie hulgast. Kõigil nendel tekstidel on teatavad omadused, meie kohus

on nende hulgast valida see õige, mille alusel igaühe isikliku arvamuse järgi on kõige parem teha tema ideaalpõhiseadust. Kui me võtame selle hääletusele võrdväärselt teistega, siis ei muuda see 1938. aasta põhiseadust kehtetumaks kui see asjaolu, et me pole seda põhiseadust 50 aastat täitnud. Kui juba see 50-aastane mittetäitmine pole seda kehtetuks muutnud, siis selle kasutamine hääletamisel ei tee seda ammugi kehtetuks. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Aitäh! Sõnavõtuks registreerunud assamblee liikmeid rohkem ei ole. Härra Salum, palun!

V. Salum

Ühte tehes ei tohi me teist tegemata jätta. Põhiseadust on vaja viimistleda ja teha, aga samas seda ka rakendada, tähendab, kehtivat põhiseadust me ei saa rakendada ja samal ajal muuta, sest siis muutub vaieldavaks selle põhiseaduse rakendamine. Sellepärast ma arvan, et Põhiseadusliku Assamblee töösse tuleks lülitada põhiseaduse rakendamise seadus üleminekuperioodil. Selle eelnõu väljatöötamine kuuluks ka meie kompetentsi, sest me ei ela ideaalses ruumis, mingis elevandiluu tornis, vaid karedas maailmas, kus korruptsioon ja võimuvõitlus on omandanud juba rahvusvahelise skandaali maigu. Nii et me peame mõlemaga tegelema. Seepärast tuleks tõsiselt jätkata tööd just Jüri Adamsi eelnõu alusel, kuna Raidla ja autorite kollektiivi eelnõus on väga palju nõukogulikke struktuuride säilitamise tendentse ja see ei ole nii parlamentaarne, vaid on liialt presidentaalne ja selle tõttu ei oleks see kõige sobivam.

Juhataja

Aitäh! Proua Aaskivi, palun!

Ü. Aaskivi

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma tahan ühineda kõigi nende argumentidega, mis nii täna kui ka varasematel istungitel on öeldud selle kohta, miks 1938. aasta põhiseadus ei saa olla võrdseks dokumendiks meie eelnõude konkursshääletusel. Täna on kuus meie kolleegi esitanud Põhiseadusliku Assamblee otsuse projekti, mis käsitleb sedasama küsimust. Mul on selle otsuse kohta paar märkust. Kõigepealt, pange tähele, see otsus koosneb kahest punktist, millest esimene ütleb, et Põhiseaduslik Assamblee otsustab, et Eesti Vabariigi 1938. aasta põhiseadus on endiselt jõus, kuid ei toimi. Lugupeetud kolleegid, kas see on Põhiseadusliku Assamblee otsustamise küsimus? Teiseks, teine punkt ühelt poolt kordab ülemnõukogu otsust Põhiseadusliku Assamblee ülesannete kohta ja teisest küljest püüab juba enne konkurssi lahendada ära konkursi tulemuse. Seetõttu ei saa minu arvates kuidagi seda otsust hääletusele panna, kuigi ma aiman ka neid tagamaid ja põhjusi, miks selline tekst meie laudadel on, aga sellisel kujul minu arvates seda küll toetada ei saa.

Kuidas sellest olukorrast välja tulla? Võib-olla oleks mingisugune kompromisslahendus see, kui hääletada enne eelnõude konkursi läbi selline ettepanek, et Põhiseaduslik Assamblee peab

tingimusteta vajalikuks, et väljatöötatava Põhiseadusliku Assamblee preambulas oleks viide 1938. aasta põhiseadusele või meie riikluse järjepidevuse tunnusele. Ma olen täiesti kindel, et kui selline hääletus läbi viiakse, leiab see assamblee enamuse toetuse. Võib-olla oleks see praeguse, ausalt öeldes, väga kummalise olukorra lahendus. Tänan tähelepanu eest!

Juhataja

Aitäh! Härra Korrovits, palun!

V. Korrovits

Lugupeetud juhatus! Austatud assamblee daamid ja härrad! Meie ees on viis põhiseaduse eelnõu, sealhulgas 1938. aasta põhiseadus. Kui me läheme edasi seda teed, satume ummikusse. Juriidiliselt kehtib 1938. aasta põhiseadus praegugi ja seda kas või lähtudes Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 20. augusti 1991. aasta otsusest Eesti riikliku iseseisvuse kohta, mis lähtub Eesti Vabariigi järjekestvusest rahvusvahelise õiguse subjektina. Nimelt nii on sõnastatud selle otsuse esimene lause. Eesti Vabariigi järjekestvusest rahvusvahelise õiguse subjektina tuleneb ainult Eesti Vabariigi taastamine, aga mitte mingi uue riikliku moodustise loomine, olgu see kolmas vabariik või mõni muu vaba või mittevaba riik. Praegusel ülemnõukogul ja Edgar Savisaare valitsusel on rahvusvahelise õiguse alusel vägagi piiratud funktsioonid. Nad peavad haldama maad ja ei tohi minna kardinaalselt vastuollu Eesti riigis kehtivate seadustega. See on ka üks põhjus, miks nende tegevus ei ole efektiivne.

Praeguse ülemnõukogu ja valitsuse õigusliku seisundi kohta on oma arvamus õigusteaduse doktoril Uno Ruusil, mis on mõnes mõttes, ma toonitan, just mõnes mõttes, huvipakkuv. Ma toon sellest tsitaadi: "Nende praegune õiguslik seisund on analoogne tsiviilõiguse volitu toimija omaga. Volitu toimimine on õiguspärane ainult siis, kui ta mitte üksi pole peremehe huvides, vaid ta vastab peremehe tõelisele või mõistlikult oletatavale tahtele. Iga liialdus on õigusvastane, s. t. kõik volitud toimingid, mis ei ole peremehe huvides või milles ei saa mõistlikult oletada peremehe tahet, on õigusvastased, volitud toimingid. Näiteks, kui keegi peremehe pikemal äraolekul avastab, et maja katus lekib, on ta õigustatud oletama, et katuse kohene parandamine oleks peremehe huvides. Nii tehes on tal ka õigus nõuda peremehelt oma kulude tasumist. Aga vaevalt oleks tal õigus lasta uus katus panna, rääkimata maja ümberehitamisest või lammutamisest. Tsiviilõigusliku ja riigiõigusliku volitu toimimise vahe on, et tsiviilõiguslik õigusvastane tegevus, õigusvastane volitu toimija on kohustatud kahjutasuks, aga riigiõiguslikku volitud toimijat kriminaalseadustik karmilt karistab." Sellest, et 1938. aasta põhiseadus kehtib juriidiliselt, ei järgne muidugi veel, et see toimib. Meil pole seda rakendatud ja vaevalt on mõtet seda antud kujul praegu rakendada. Meie ülesanne ongi välja töötada põhiseadus, mida oleks otstarbekas rakendada. Ka rakendamine ei tohi olla vastuolus 1938. aasta põhiseadusega. Põhiseadust saab vastu võtta rahvahääletuse teel ainult tingimusel, et rahvas oleks Eesti Vabariigi seaduslikud kodanikud ja nende järeltulijad. Põhiseaduse peab kinnitama sama

kodanikkonna valitud Riigikogus. Siit tuleneb järeldus, et kodakondsuse seadust saab vastu võtta vaid Riigikogu.

Meil on praegu aga tarvis lahendada otseselt assamblee töösse puutuv küsimus. Eelöeldu põhjal saab meie konkreetne tegevus seisneda üksnes järgnevas. Töö aluseks võetavad eelnõud saame valida vaid nelja projekti hulgast, mis on muuseas kõik enamal või vähemal määral koostatud 1938. aasta põhiseaduse järgi. Selleks ei saa olla 1938. aasta põhiseadus, mis selles suhtes on väljaspool igasugust konkurentsi, ning antud küsimuse hääletamisel mina isiklikult sellest osa ei võta. Esitatud eelnõudest on kõige lähemal sellele, millisenä me tahaksime näha Eesti tulevast põhiseadust, Jüri Adamsi eelnõu. See tuleks meil võtta oma töös aluseks. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Aitäh! Härra Talve!

J. K. Talve

Ma võtsin oma sõnavõtusoovi tagasi.

Juhataja

Täna! Assamblee liikmetel rohkem sõnavõtusoove ei ole. Vabandust! Härra Fjuk, palun!

I. Fjuk

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Täna on meil kavas hääletada, millise eelnõu me aluseks võtame. Tuletan meelde, et me toimkonnas arutasime ka sellist võimalust, kas leppida põhiseaduse eelnõu esitanud kollektiividega kokku järgmised mängureeglid: pärast seda, kui assamblee on hääletanud ühe nendest eelnõudest töö aluseks, kaotab kollektiiv kui autor õiguse seda enam tagasi võtta. See võimaldab meil töötada eelnõu kallal vastutustundega, põrkamata samas teatud autoriõiguse küsimustele. Aitäh!

Juhataja

Aitäh, härra Fjuk! Sõnavõtusoove rohkem ei ole. Vastavalt reglemendile on kõigil projektide autoritel õigus lõppsõnaks. Lõppsõna peab mahtuma seitsme minuti raamesse. Lõppsõnaks on võimalus kõigil autoritel vastavalt eelnõude laekumise järjekorrale. Esimesena laekus härra Jüri Raidla ja autorite kollektiivi projekt. Kas härra Jüri Raidla soovib lõppsõna? Palun, härra Raidla!

J. Raidla

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud Põhiseadusliku Assamblee liikmed! Suur osa tehtavast tööst on praeguseks jõudnud seljataha, et anda ruumi uuele tööetapile. Ilmselt on läbi jõutud analüüsida ja kaaluda väga suur hulk probleeme, sealhulgas teile esitatud eelnõud. Nagu tänastest sõnavõttudest ja ettekannetest võib järeldada, on üks oluline küsimus, mis vajab otsustamist enne assamblee töö järgmist etappi, tehtud ja tehtava töö suhe 1937. aasta põhiseadusega. 1937. aasta põhiseadus on Eesti Vabariigi kodanike poolt vahendatud demokraatia kaudu vastu võetud põhiseadus. Seda ei ole muudetud, see ei ole tühistatud, ei okupatsioon ega anneksioon pole seda muutnud ega saanudki

muuta. Sellest tuleneb järgmine järeldus: 1937. aasta põhiseadus on jõus, kuid tänasel päeval faktiliselt Eesti territooriumil ei toimi. Kui tunnustada seda loogikat, mis eelnevalt lühikeses arutelus sisaldus, siis on ülimalt problemaatiline ettepanek võtta eelnõuna uue põhiseaduse aluseks jõusolev põhiseadus. Kui sellist ettepanekut käsitleda väga range juriidilise loogika järgi, siis sellise otsusega tunnistatakse samas, et mingil hetkel kaotas või kaotab senine põhiseadus oma jõusoleku potentsiaali. Sellest loogikast lähtudes ei ole vaja olla originaalne, et jõuda järelduseni, et nimelt niisugusel viisil on võimalik, paradoksaalne küll, järjepidevuse katkemine ja pöördumine kolmanda vabariigi teele. Seda oleks otstarbekas tõepoolest enne otsustuste langetamist arvestada.

Teiseks, mis veel arutlusest tuleneb. Tõepoolest tuleb ühineda mitmel korral avaldatud arvamustega, et 1937. aasta põhiseaduse eranditult kõigi sätete rakendamine on võimatu ja paljude sätete rakendamine on raskendatud. Kui seda loogikat edasi arendada, siis me jõuaksime uue järelduseni, et 1937. aasta põhiseadust on käesoleva hetke ja lähema tuleviku arenguid arvestades võimalik rakendada osaliselt, n.-ö. natukene rakendada, teades ette, et saajaprotsendiline rakendamine ei kannu vilja. Eeltoodust järelduse tegemine, et ühe põhiseaduse osaline rakendamine on ise põhimõtteliselt sellesama põhiseaduse suhtes ebapõhiseaduslik, on usutavasti üsna lihtne ja loogiline arutelu tulemus.

Kolmandaks on olukord paraku selline, et mingit täiendavat 1938. aasta põhiseaduse rakendamise akti ei ole otseselt vaja ja isegi mitte võimalik teha, kui me eeldame, et 1937. aasta põhiseadus on jõus. Paraku ei saaks sellist rakendamise akti teha ei ülemnõukogu ega Eesti Kongress, ei koos ega eraldi, sel ainsal põhjusel, et sellised võimustruktuurid, esinduskogud ja -organid 1937. aasta põhiseaduses puuduvad. Kui see on nii, siis oleks järelikult ka sellise akti vastuvõtmine ise 1937. aasta põhiseaduse suhtes mittepõhiseaduslik.

Meie arutlus viib mõttele, et tegemist on täieliku ummikseisuga. Omalt poolt tahan seda arusaamist hajutada, minu arvates tupikseisu ei ole. Paljuski sõltub olukorra lahendus sellest, millisena me mõistame õigusliku järjepidevuse ja riikliku kestvuse kontseptsiooni. Kui me asume seisukohale, et järjepidevuse ainsaks piisavaks kandjaks on kodanikkond, siis on sellega korrelatsioonis samavõrd aktsepteeritav seisukoht, et õigusaktid, sealhulgas põhiseadus, väljendavad küll järjepidevust, kuid ei ole selle järjepidevuse piisavaks kandjaks. Nii et lugegem järjepidevuse kandjaks kodanikkonda. Teiseks järjepidevuse kestvuse rahvusvaheliseks kinnituseks oli ja on anneksiooni mittetunnustamine enamiku maailma riikide poolt. Tunnustades järjepidevust n.-ö. substantiivsel tasandil, olemuslikul tasandil, kodanikkonna tasandil, ei saa keegi jätta ka seda kodanikkonda ilma võimalusest ja õigusest muuta jõusolevat põhiseadust. Seetõttu taandub diskussioon minu arvates sellele, millise projekti Põhiseaduslik Assamblee pakub välja põhiseaduse muutmiseks pädevale kogule, s. t. kodanikkonnale. Järelikult on aluseks võetav põhiseaduse eelnõu suunatud väljapakumiseks kodanikkonnale, muutmaks 1938. aasta, 1937. aasta põhiseadust. Küsimus,

millisel määral üks või teine eelnõu lähtub 1937. aasta põhiseadusest, on eksperdiarvamuse küsimus, see on assamblee otsustuse küsimus ja lõppkokkuvõttes paljuski hinnangute küsimus. Mulle tundub, et tähttähelist vastavust nagunii olla ei saa, see ei sisaldu ka mitte üheski teile esitatud eelnõus. Palju olulisem on jõuda tõdemusele, milline esitatud eelnõudest vastab kõigepealt meie põhiseaduste õiguslik-poliitilisele traditsioonile, teiseks, meie oleviku ja tuleviku vajadustele ja, kolmandaks, kahtlemata nendele põhiseisukohtade muudatustele, mis 50 aasta jooksul maailma õiguspoliitikas on aset leidnud.

Lõpetuseks eelnenud arutelust. Meil on põhjust ja õigus tugineda 1937. aasta, rõhutan, jõusoleva põhiseaduse §-le 1 ja selle kaudu langetada ka otsus ühe või teise projekti aluseks võtmise ning siis juba assamblee poolt väljatöötatuna rahvahääletusele esitamise kohta.

Juhataja

Härra Raidla! Ma palun väga vabandust segamise pärast! Lõppsõna on kestnud 8,5 minutit. Kas on vaja jätkata?

J. Raidla

Ma palun kaks minutit!

Juhataja

Sellisel juhul on meil vaja juhatusega otsustada, kas me pikendame kõigi jaoks lõppsõna aega kümnele minutile. Juhatuse palub härra Raidlal kahe minutiga lõppsõna lõpetada ja loodame, et teised, kes soovivad lõppsõna, tulevad toime seitsme minutiga.

J. Raidla

Ma palun vabandust. Lõppjärelendusena soovisin välja pakkuda tõsiasja, et erinormide mitterakendatavuse või raskesti rakendatavuse korral või sel juhul, kui need normid on vananenud, on normina kasutatav üldnorm, millele saab kontseptuaalselt tugineda 1937. aasta põhiseaduse muutmise eelnõu variantide väljatöötamisel.

Lugupeetud assamblee liikmed! Lubage teid tänada, et nõustusite kuulama nii pikka ettekannet kui ka osaliselt ettevalmistatud lõppsõna! Autorite grupi nimel soovin jõudu otsuse langetamisel ning kinnitan omalt poolt, et meie koostöö Põhiseadusliku Assambleega saab jätkuda vormis ja viisil, kuidas assamblee seda vajalikuks peab. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Teisena laekus neljalt kolleegilt – härradelt Seppalt, Tartolt ja Runnelilt ning proua Endrelt – ettepanek, millega nad esitasid projektina Eesti Vabariigi 1938. aasta põhiseaduse teksti. Kes neljast kolleegist soovib kasutada lõppsõnaõigust? Härra Runnel, palun!

H. Runnel

Aulik juhataja! Aulikud kolleegid! Kõige vähem kompetentsena puudutan ma neljast juriidilisest küsimusest ainult mõnda hingeelulist aspekti. Me andsime kõik vande, kirjutasime alla, et me

lähtume oma tegevuses südametunnistusest, ja kõigis projektides on sees ka südametunnistuse vabadus, kuid ma nägin, et korjatakse allkirju meie südametunnistuse vabaduse ahistamiseks. See ei meeldinud meile kellelegi. Südametunnistuse sunnil pidasime silmas põhiseaduslikku vaakumit, mis on olemas. Sellepärast me esitasime projektina 1937/38. aasta põhiseaduse. Kui me oleme siiani rääkinud järjepidevusest ja kontinuiteedist, siis on küll väga kena öelda, et rahvas, kes on ka kõigis projektides nimetatud riigivõimu kandjaks, tuleb kõikidest kriisidest välja. Kuid meid teeb murelikuks see, et rahvast või kodanikkonda peame järjepidevust silmas pidades määratlema 1937/38. aasta põhiseaduse alusel, et me ei saa seda kõrvale jätta.

Teine muremõte on see, kui me ütleme ainult deklaratiivselt, et see vana põhiseadus ju kehtib. Aga kui ühelt põhiseaduselt teisele üle minnes kukuvad ajaloolisesse auku kuriteod, mis on riigi ja rahva vastu toime pandud selle viimase 50 aasta jooksul, siis see teeb murelikuks. Sest on olemas lause, mis ütleb, et ei ole kuritegu ja ei ole karistust, kui ei ole seadust. Kui me läheme üle teisele, uuele põhiseadusele, siis me kardame, et mõnigi kuritegu, mis on eelmise konstitutsioonilise riigi ja elu vastu toime pandud, kukub ajaloolisesse kuristikku. Näiteks on praegu silma ees võimalikud lepped KGB tegelastega, et nendele tagada muretu elu.

Tähendab, ei ole apooriat selles, et 1937. aasta põhiseadus on ja seda ei saa rakendada. Küsimus on ökonoomsuses. Kui kõik põhiseaduse projektide koostajad jälgisid seda hoolega, on ebaloogiline vaielda, et 1937. aasta põhiseadust tervikuna ei saa aluseks võtta. See on ökonoomsuse küsimus. Ma tahan eriti tänada härra Saatpalu, kes oma sõnavõtus kõik need hingeelulised raskused väga selgelt ja puhtalt kokku võttis. Kui meie nelja jutt teid ei veena, palun veel kord, pöörduge selle poole! Lõpuks tahan avaldada teatud rõõmu, et kui me lähtume südametunnistusest ja südametunnistuse vabadusest, kui me oleme näinud, et kogu assamblee koosseis on teinud sellest 1937/38. aasta põhiseadusest omad südametunnistuse küsimused, siis me oleme isegi liikunud väga suure sammu edasi. Tänan!

Juhataja

Aitäh! Kolmandana esitas kolleeg Linnart Mäll härra Ando Lepsi koostatud Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu. Kas härra Leps või härra Mäll soovivad lõppsõna? Ma ei näe saalis härra Lepsi. Palun, härra Mäll!

L. Mäll

Ma ei soovi sõna.

Juhataja

Aitäh! Neljandana laekus assamblee juhatusel härra Jüri Adamsi koostatud projekt. Kas härra Adams soovib lõppsõna? Palun!

J. Adams

Head kolleegid! Kõigepealt üks lause selle siin juba korduvalt räägitud teema, 1938. aasta

põhiseaduse teksti hääletamise kohta. Minu jaoks on siin loogiline paradoks. Ma jagan täiesti härra Runneli veendumust, et ükski kuritegu ei tohi jääda karistusest, kuid ma ei näe, et see oleks selle sihi saavutamise vahend. Mina kujutan ette, et see, mida me siin teeme, peaks olema 1938. aasta põhiseaduse kaasajastamine. Kui kaasajastamine toimub sellesama kaasajastatava seaduse teksti muutmatul kujul esitamiseks, siis minu jaoks taandub see küsimusele, et kaasajastada ei ole vaja. Sellisel juhul oleks vaja assambleel laiali minna.

Nüüd, rääkides natukene töögruppide esitatud eelnõudest, ütlen, et ma olen väga tänulik kõigile kolleegidele, kes on teinud siin mitmesuguseid märkusi. Eriti head meelt teeb mulle täna hommikul professor Taageperalt saabunud väga pikk telefaksitekst, mis sisaldab kümme väga olulist täpsustust, mida ma loodan juhul, kui peaks aluseks võetama meie töörühma tekst, juba lähematel päevadel laiali jagada. Need täpsustused on nii olulised. Olen püüdnud jälgida tehtud kriitikat. Mul on eriti hea meel tõdeda, et valdav osa kriitikast on olnud suunatud sellele, et põhiseaduse projektist on puudu üks või teine asi. See puudutab eriti härra Rebase mitmesuguseid märkusi, mis minu arvates on ülivajalikud. Ma peaaegu ei kohanudki sellist kriitikat, kus oleks öeldud, et üks või teine osa selles projektis on mittevajalik või kõlbmatu. Selle eest tänan väga!

Oli võib-olla kaks olulisemat järeldust. Üks on kohalike omavalitsuste teema. Ma jagan siin Kalle Jürgensoni seisukohta, et ilmselt on Eesti ühiskonnas kohaliku omavalitsuse käsitlemisel praegu nii erinevad arusaamised, et ainuke võimalus põhiseaduses seda küsimust lahendada on lühendada vastav peatükk sellise miinimumini, millega absoluutselt kõik on nõus, ning ülejäänud jätta juba edasise poliitilise arengu ja seadusloome hooleks. Ma kordan üle: selle peatüki koostamisel oli aluseks umbes kümmekonna siin saalis viibija vestlusring, aga ka seal ei olnud ühest arvamust, aluseks sai võetud n.-ö. domineeriv arvamus.

Teine oluline kriitika seisnes võib-olla härra Rätsepa sõnavõttus, kes ei pidanud võimalikuks, et õiguskantsleri funktsioonides oleks midagi taolist, nagu on Rootsis. Ma olen sellega täiesti nõus, aga mulle teeb eriti head meelt see, et ta ei eitanud üldse sellise institutsiooni vajadust ega ka vajadust fikseerida see põhiseaduse projektis.

Vardo Rumessen tsiteeris täna mu esinemist ühes toimkonnas. See on vahest suurepärase näide sellest, kuidas kontekstist välja võetud laused omandavad absoluutselt erineva tähenduse. Tähendab, kui mulle esitati küsimus, kas põhiküsimustes on võimalik ühitada minu töörühma eelnõu ja Raidla töörühma eelnõu, siis ma vastasin eitavalt. Ja ma jään selle juurde, sest need lähtuvad kahest eri alusest. Üks näeb ette parlamentaarset korda, teine presidentaalset korda. Sõna "riigipea" all mõistavad kõik täiesti erinevat asja. Üks mõistab riigipea all inimest või ametnikku, kes juhib täidesaatvat võimu, ja teine mõistab riigipea all ametnikku, kes ei juhi riigi täidesaatvat võimu. Need kaks asja ei saa korruga koos olla. Saab olla kas üks või teine, aga mitte mõlemad korruga. Tahan rõhutada, et kuigi siin on meil täiesti üksteist välistav lahknevus, ei ole lahknevusi mitmetes muudes

punktides. Ma ei ole kunagi väitnud, et mina ei saa mõne konkreetse inimese või eksperdiga koostööd teha. Ma loodan, et ma siiski saan seda teha.

Minnes veel selle põhiküsimuse juurde, ma tahan öelda, et riigipea, presidendi või riigivanema all me mõistame kardinaalselt erinevaid asju. Siit ka vastused küsimusele, kes neid peab asendama, kas asepresident, peaminister või Riigikogu juhataja. Kui riigipea või president on riigi täidesaatva võimu juhataja, siis peab tal olema kindlasti väga võimas asendaja. See on maailmas lahendatud väga mitut moodi. Ameerika Ühendriikides on see asepresident, mitmetes teistes sama tüüpi riikides on see peaminister. Seal on mindud tegelikult kompromissile, et president ei juhata otseselt valitsuskabinetti, koosolekuid. Temal on nagu abiline või parem käsi peaministri nime all, kes seda teeb. Sellisel juhul on muidugi võimalikud paradoksid, nagu näiteks praegu Prantsusmaal, et tegelikult peaminister ja riigipea on poliitilised vastased. Kui minnakse seda tüüpi riigipea teed, siis on kahtlemata vaja asepresidenti või peaministrit, ühte neist kahest. Kui minnakse teist teed, siis jääb asendajaks Riigikogu juhataja. Sama küsimus taandub riigipea valimisele. Kui põhiseadus näeb ette riigipea, kes on riigi täidesaatva võimu juht, siis on ainuke võimalus, et ta valitakse otsesel rahvahääletusel. Kui nähakse ette hoopis teistmoodi, siis miks mitte valida ka rahvahääletuse teel, s. o. üldrahvalikel valimistel. See on täiesti võimalik, kuigi ma ei tea maailmas ühtegi pretsedenti. Aga on ka teised võimalused, näiteks valijameeste kogu ja valimine Riigikogu poolt.

Need on minu arvates alaküsimused, mida me ei saa käsitleda lahus sõnale "riigipea" antud tähendusest. Ma arvan, et hääletamine, mis meil täna ees seisab, taandubki osaliselt sellele, millise võimumahuga riigipead me tahame, kas me tahame presidentaalset või parlamentaarset korda. Mina isiklikult kutsun ilma erilise tagasihoidlikkuseta üles hääletama oma töögrupi eelnõu poolt. Põhjendus on selles, et eesti rahvas on oma põhiseaduste ajaloos proovinud ühte äärmust, 1937. aasta põhiseadusega proovis ta teist äärmust ning nüüd oleks meil aeg proovida kuldset keskteed nende vahel. Tänan!

Juhataja

Suur tänu, härra Adams! Viienda ja viimase projekti esitas härra Kulbok. Pakume ka temale lõppsõnaks aega kuni seitse minutit. Palun, härra Kulbok!

K. Kulbok

Lugupeetud juhatus! Lugupeetud Põhiseaduslik Assamblee! Mitmed assamblee liikmed, kes Peet Kase esitatud eelnõu on läbi lugenud, on öelnud, et kui seda ei oleks koostanud rojalist ja kui mitmed muud mängud ei oleks olulisemad, siis võiks see isegi edasise töö aluseks olla. Nüüd on see *a priori* kõrvale jäänud ja paraku ka mitmel assamblee liikmel isegi läbi lugemata. Kui te mäletate, siis nädal tagasi tegin siitsamast kõnetoolist ettepaneku, et te esitaksite küsimusi ja ma kommenteeriksin alles pärast seda, kui te olete eelnõuga tutvunud, s. o. täna. Juhatus ei pidanud seda oluliseks. Nõnda ei olnud mul ka võimalik vastata Kalle Jürgensonile, õigem oleks öelda, et ma

sain talle anda ammendava vastuse nurga taga. Seoses sellega on mul ettepanek Peet Kasele – kahjuks Peet Kask ei ole siin –, et ta kaaluks oma esitatud eelnõu tagasivõtmist. Siis oleks võimalik, kui aeg niikaugel on, see korralikult välja töötada kuningriigi põhiseaduseks kuningriiklikul assambleel või kuningriigi põhiseaduse assambleel.

Küll aga pean ma oluliseks, et te ei langetaks otsust, kas te valite presidentaalse süsteemi või parlamentaarse süsteemi. Meeldetuletuseks 1927. aasta õigusteaduse päeval Konstantin Pätsi poolt öeldu. Konstantin Päts nimetas Riigikogu sajapealiseks monarhiks, kelle eest suudab Eesti rahvast kaitsta vaid demokraatlik president. Kuidas ta seda tegi, mäletate ise.

Ja veel, siin räägiti kolmanda vabariigi teest. Tõepoolest, kui te hääletate selle poolt, et taastada või taasjõustada Eesti Vabariigi kolmas põhiseadus, s. o. 1938. aasta põhiseadus, siis te valite kolmanda vabariigi tee. Juhul kui te töötate välja uue, neljanda põhiseaduse, siis on see neljanda vabariigi tee. Või kui rahvas siiski otsustab luua kuningriigi, siis on see esimene kuningriik. Aitäh!

Juhataja

Aitäh, härra Kulbok! Te olete ainus, kes teenis välja Põhiseadusliku Assamblee aplausi. Me oleme jõudnud päevakorra teise punktini. Juhatus otsustas nii, et enne teist päevakorrapunkti teeme poole tunnise vaheaja. Enne kui te lähete vaheajale, soovin meelde tuletada neid reglemendi paragrahve, mis reguleerivad meie tööd teises päevakorrapunktis. Ma palun, et te võtaksite ette reglemendi § 7 "Otsustamise kord". Selle paragrahvi lõikes 2 esitatakse kolm staadiumi, kuidas toimub esitatud projektide hulgast selle valimine, mis aluseks võetakse. Esiteks pannakse konkureerima kõik esitatud eelnõud ja seda tehakse nende esitamise järjekorras. Projektid on esitatud samas järjekorras, nagu ma pakkusin sõna nende autoritele. Teiseks peetakse nii mitu hääletusvooru, kui palju on tulnud projekte, selleks et igas hääletusvoorus langeks välja eelmise vooru kõige vähem poolthääli kogunud projekt. Sellest teisest etapist on võimalik teha ainult üks järeldus. Meie hääletamisel on olulised vaid poolthääled. Mitte mingit tähendust ei oma see, kui te hääletate vastu, jääte erapooletuks või ei võta hääletusest osa. Konkurs toimub ainult poolthääle alusel. Kolmas, viimane staadium: lihthäälteenamusega võetakse üks projektidest aluseks. Lihthäälteenamuse mõiste annab sama paragrahvi lõige 5. Lihthäälteenamus on see, kui ettepanek läheb läbi seetõttu, et ta kogub enam poolt- kui vastuhääli. Selline on põhikord, mille alusel läbitakse meie päevakorra teine punkt – hääletamine.

Algaval vaheajal peab juhatus nõu, kas ja millisel kombel on võimalik kasutada neid projekte ja ettepanekuid, mis on juhatusesele esitatud teise päevakorrapunkti kohta. Täna teid! Pool tundi vaheajaga. Me kohtume uuesti kell 16.40.

Vaheaeg

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Vaheajaks ette nähtud aeg on lõppenud. Lugupeetud kolleegid, palun võtke

istet! Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 49 assamblee liiget. Mul on proua Laidole palve: palun võtke arvestust välja nimekiri ja kontrollige, kas kõik need inimesed, kes on registreeritud kohalolevatena, on tõepoolest saalis. Meil seisavad ees väga tõsised hääletamised ja seetõttu peab juhatus sellist kontrolli vajalikuks. Vaheajal pöördus minu poole härra Käbin, kes soovis esitada ühe protesti. Palun!

T. Käbin

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud assamblee liikmed! Ma olen sunnitud tegema lühikese repliigi seoses härra Adamsi lõppsõnaga. Ta nimetas, et valik on presidentaalse ja parlamentaarse süsteemi vahel ja ühel juhul on president täitevvõimu eesotsas. Piisab vaid sellest, et lugeda Raidla töögrupi koostatud projekti. President ei ole täitevvõimu eesotsas, ta on pigem arbiteri rollis. Ekslik on väide, et tööprotsessis seda projekti muuta ei saa. Kõiki projekte saab muuta ja täiendada.

Juhataja

Täna, härra Käbin! Äsja laekus juhatusel järgmine teadaanne: "Võtan enne hääletamist tagasi Kalle Kulboki eelnõu. Peet Kask." Kuna reglemendis ei ole ette nähtud protseduuri, kuidas toimub eelnõude tagasivõtmine, siis kuulub sellise küsimuse otsustamine juhatuse pädevusse. Juhatus otsusel on jäänud konkureerima neli põhiseaduse eelnõu, seega on Peet Kase ja Kalle Kulboki taotlus rahuldatud.

Põhiseadusliku Assamblee juhatusel on laekunud üheksalt kolleegilt taotlus. Sisu on järgmine: "Teeme ettepaneku lisada Põhiseadusliku Assamblee reglemendi § 7 punkti 1 järgmine lause: "Eesti Vabariigi põhiseadust puudutavates küsimustes on otsustav hääleõigus ainult Eesti Vabariigi kodanikel, kusjuures teiste riikide kodanikel, kes on valitud Põhiseadusliku Assamblee liikmeks, on nõuandev hääleõigus." Esitatud ettepanek on vastuolus ülemnõukogu otsusega käesoleva aasta 9. septembrist Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee valimistulemuste kinnitamise kohta. Seetõttu pole võimalik seda ettepanekut rahuldada ega isegi hääletamisele panna.

Põhiseaduslikule Assambleele on laekunud 40 kolleegilt järgmine kiri: "Oleme veendunud, et Eesti Vabariigi 1937. aasta põhiseadus kehtib jätkuvalt. Eestimaa põhiseaduse hääletamine Põhiseadusliku Assamblee ühe eelnõuna paneb meid väga kummalisse olukorda. Selline hääletamine on kahtlemata sisuliselt usaldushääletuse küsimus, kas see põhiseadus üldse kehtib, aga Põhiseadusliku Assamblee liikmed ei ole pädevad otsustama põhiseaduse kehtivuse üle. Teisest küljest tõstatab seesama hääletamine küsimuse, kas kehtiv põhiseadus üldse vajab kaasajastamist. See aga paneb kahtluse alla Põhiseadusliku Assamblee töö vajaduse. Oleme seisukohal, et kehtiva põhiseaduse tekst ei saa olla teiste eelnõudega samaväärseks hääletusobjektiks. Sellepärast, kui selline hääletamine siiski toimub, oleme otsustanud mitte kaasa hääletada kehtiva põhiseaduse teksti suhtes ja kutsume üles ka kõiki teisi assamblee liikmeid meiega selles ühinema." Järgnevad 40 kolleegi allkirjad.

Nagu ma teid informeerisin, on juhatusel laekunud ka üks otsuse projekt, mis on suunatud sama küsimuse lahendamisele, millele osutavad 40 kolleegi. Sama otsuse projekti alusel on mitmed assamblee liikmed teinud kas antud otsuse projektile parandus-täiendustepanekuid või esitanud oma ettepanekuid tekkinud probleemi lahendamiseks. Vaheajal pidas juhatus nõu ja teeb assambleele ettepaneku esmalt hääletada teile välja jagatud otsuse projekti, milles on kaks punkti. Juhatus teeb vaid ettepaneku vormistada otsuse projekt selliselt, et nii esimene kui ka teine punkt on liidetud ja tekst oleks järgmine: "Lähtudes sellest, et Eesti Vabariigi 1938. aastal kehtestatud põhiseadus on endiselt jõus, kuid ei toimi, on vajalik esitada Eesti Vabariigi kodanikkonnale hääletamiseks Eesti Vabariigi 1938. aasta põhiseaduse alusel koostatud uue põhiseaduse projekt." Otsuse projekti on esitanud kuus kolleegi. Kas kõik kuus kolleegi aktsepteerivad juhatusel pakutud muudatust või me hääletame varianti, mis on kirjalikult välja jagatud? Kas kolleegidel on vaja pidada nõu või protesteerib keegi nendest sellise teksti vastu, nagu ma juhatusel ettepaneku alusel ette lugesin? Palun, kolleegid Seppa, Korrovits, Rumessen, Adams, Niitsoo ja Erm, kas keegi protesteerib? Ei. Härra Kama on tellinud sõna. Kas härra Kama soovib sõna enne, kui pannakse hääletusele otsuse projekt sellisel kujul, nagu ma ette lugesin? Jah. Härra Kama, kohalt sõnavõtt on kaks minutit.

K. Kama

Lugupeetud assamblee! Me oleme komplitseeritud olukorras, millest on vaja viisakalt välja tulla. Nii nagu ütles oma sõnavõtt üks neljast 1938. aasta põhiseaduse esitajast härra Tarto ja nii, nagu ma pärast vaheajal konsulteerisin nelja isikuga, kes on esitanud eelnõuna 1938. aasta põhiseaduse, ei rahulda neist kedagi taolise otsuse vastuvõtmine. Otsuse vastuvõtmine praegu ükskõik millisel kujul, kas koos redaktsiooniga või ilma, ei võta meil päevakorrast maha probleemi, et me peame ikkagi hakkama hääletama 1938. aasta põhiseadust ühe võimaliku algtekstina. Küll aga väitsid need projekti esitajad, et kui Põhiseaduslik Assamblee otsustab eraldi otsusena mitte käsitleda 1938. aasta põhiseadust ühe võimaliku variandina, siis nad seda otsust ei protesti. See sisaldub ka minu kirjalikult esitatud ettepanekus. Mul on praegu küsimus härra Antonile: kas on mõtet hakata seda otsust hääletama, kui see meie probleemi niikuinii ei lahenda?

Juhataja

Juhatusel on ettepanek lahendada keerukas probleem mitmeastmeliselt. Esimese astmena tuleb vaadelda kuue kolleegi projekti hääletamist ja teise astmena seda põhimõtet, mida assambleele tutvustas härra Kama. Sõna on palunud härra Tarto. Palun, kaks minutit!

E. Tarto

Lugupeetud kolleegid! Ma tahan juhtida veel kord tähelepanu sellele, et otsus, millest me praegu räägime ja kus me kaks punkti kokku viime, ei muuda mitte midagi meie tõstatatud küsimuses. Te lihtsalt panete meid väga raskesse olukorda. Me oleme nende kahe punkti poolt, ükskõik kas need

on kirjutatud kokku või lahku. Meid rahuldaks niisugune asi, kui Põhiseaduslik Assamblee hääletaks selgesõnaliselt läbi, et meie eelnõu ei võeta konkursile. Kui selline hääletus toimub, siis sellise otsuse vastu me ei protesteerime. Aga see peab olema eraldi selge hääletus, mitte segamini selle otsusega. Me keegi ei ole niimoodi nõus.

Juhataja

Härra Tarto! Juhatus teie ettepanek arvestab teie seisukohta täiesti. Proua Aaskivi, palun!

Ü. Aaskivi

Lugupeetud juhataja! Ma olen täiesti nõus, et selliselt on otsuse tekst märksa korrektsem kui esimene variant, mis te ette lugesite. Kuid ometi jääb üks probleem, mida on ka võimalik lahendada, ma tean, et proua Lauristin oma ettepanekus püüdis seda teha. Nimelt jääb siis meie otsuse puhul tõlgendamisvõimalus, et on ikkagi vaja mingit uut eelnõu, mis lähtub sellest esitatud eelnõust, 1938. aasta põhiseadusest. Sinna tuleks veel lisada lause, mis sisaldab mõtte, et kõik praegused assambleele esitatud eelnõud ongi lähtunud 1938. aasta põhiseadusest. Tänan!

Juhataja

Härra Lauri Vahtre, palun! Luban siiski endale ühe repliigi. Pärast härra Talve sõnavõttu peab juhatus nõu sõnavõttude lõpetamise üle. Kas härra Talve loobus? Härra Vahtre, palun!

L. Vahtre

Austatud kolleegid! Need neli kolleegi, kes esitasid 1938. aasta põhiseaduse kui ühe eelnõu, panevad meid raskesse olukorda, mitte ainult juhatus, vaid ka assamblee liikmeid. Juhatusel on absoluutselt võimatu aru saada, mida neli allakirjutanut siis taotlevad. Nad esitasid 1938. aasta põhiseaduse üheks eelnõuks. Praegu, nagu ma aru saan, on nende palavaim soov, et assamblee keelduks seda tunnistamast eelnõuks. Sellisel juhul oleks lihtsam see tagasi võtta.

Juhataja

Tänan! Härra Talve, palun!

J. K. Talve

Eriti keeruliseks teeb selle otsuse vastuvõtmise see, et mina isiklikult kahtlen, kas 1938. aasta põhiseadus kehtib. Nii et olen selle punkti vastu. Aga teisest küljest olen täiesti nõus, et 1938. aasta põhiseaduse alusel koostatakse uus põhiseadus. Ma ei tea, kuidas hääletada.

Juhataja

Tänan! Juhatus asus seisukohale, et vaja on sõnavõtte piirata. Kuulame siiski ära härra Salumi, lootuses, et rohkem sõnavõtte ei ole. Palun, härra Salum!

V. Salum

Ma toon piltliku näite. Kui on tegemist maja restaureerimisega, siis me ei saa restaureerimise projektina kasutada maja ehitamise projekti. Nii et 1938. aasta põhiseadus on kõigi eelnõude aluseks ja seda ei saa samastada restaureerimise projektiga.

Juhataja

Härra Seppa! Kas on väga vaja veel midagi lisada? Palun!

Ü. Seppa

Lugupeetud kolleegid! Meie palavaim soov ei ole sugugi see, et meie eelnõu lükataks tagasi. Me tahaksime, et hääletataks, kas seda võtta eelnõuks või mitte. Kui otsustatakse, et seda ei võeta eelnõuks, me oleme sellega rahul. Sellega on minu arust küsimus lahendatud. Võib-olla hääletatakse siiski, et see võtta eelnõuks, ma ei tea. Ma ei eelda seda, et otsus tuleb negatiivne. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Juhatus paneb hääletamisele Põhiseadusliku Assamblee otsuse projekti, mille on esitanud härra Seppa, Korrovits, Rumessen, Adams, Niitsoo ja Erm järgmisel kujul: "Lähtudes sellest, et Eesti Vabariigi 1938. aasta kehtestatud põhiseadus on endiselt jõus, kuid ei toimi, on vajalik esitada Eesti Vabariigi kodanikkonnale hääletamiseks Eesti Vabariigi 1938. aasta põhiseaduse alusel koostatud uue põhiseaduse eelnõu." Hääletame. Poolt 33, vastu on 4. Otsus on vastu võetud.

Pärast kohaloleku kontrolli on meie andmetel tulnud saali härra Korrovits. Härra Korrovits! Teie pult ei töötanud. Olge kena, palun registreerige end kohalolijaks! Kena. Tänan! Me asume tähtsate hääletusvoorude juurde. Kas kõik on ennast registreerinud kohalolijaks? Juhin tähelepanu, et kellel pult ei tööta, selle häääl arvesse ei lähe. Proua Laido tehtud kontroll näitab, et kohalolijatena on end registreerinud tõepoolest ainult need, kes on saalis. Et kontrollida veel kord meie valmisolekut hääletamiseks, palun viia läbi uus kohaloleku kontroll! Kohal on 49 assamblee liiget.

Me alustame teises päevakorrapunktis hääletusvoorude läbiviimist. Kas kõigil kolleegidel on selge, kuidas toimub konkurss esitatud projektide vahel? Kõigil on selge. Mul on palve, et proua Sirje Endre ning härrad Ülo Seppa, Enn Tarto ja Hando Runnel väljendaksid oma seisukohta, kas nad soovivad algavas hääletusvoorus, et nende tehtud ettepanek, milles nad esitasid 1938. aasta põhiseaduse teksti, oleks hääletamisel. Kas te soovite omavahel nõu pidada? Jah, palun tehke seda saalis, me ei hakka eraldi vaheaega tegema. Palun saalist mitte lahkuda! Härra Seppa, milline on otsus?

Ü. Seppa

Me palume panna hääletusele.

Juhataja

Tänan! Juhatuse poolt on märkus. Härra Vahtre, palun!

L. Vahtre

Me ei saa seda hääletusele panna, sest esitatud projektide kohta ei ole ette nähtud menetlust, et Põhiseaduslik Assamblee otsustab, kas see lastakse konkursile või mitte. Selles on küsimus. Kui te soovisite seda, et see läheb konkursile, siis palun vabandust. Ma sain aru, nagu te sooviksite, et me hääletame selle veel läbi.

Juhataja

Märkus ei osutunud vajalikuks. Assamblee liikmed ja juhatus saavad teineteisest õigesti aru. Kas härra Kama soovib enne hääletamist midagi lisada?

K. Kama

Ma ikkagi palun, et enne, kui me asume konkursi juurde, pandaks eraldi hääletusele küsimus, kas lugeda see 1938. aasta põhiseadus üheks eelnõuks või mitte, nii nagu ma olen ka kirjalikult esitanud.

Juhataja

Selle küsimuse vaatas juhatus läbi eilsel istungil ja ka tänasel koosolekul. Juhatusel ei ole võimalik teha assambleele sellist ettepanekut, et üks esitatud eelnõudest ei konkureeri. Selle küsimuse lahendamiseks andis juhatus autoritele võimaluse, kuid autorid ei pidanud võimalikuks seda kasutada. Asume hääletamisele. Palun tähelepanu!

Esimesena laekus härra Raidla ja kollektiivi koostatud põhiseaduse projekt. Panen selle konkureerivana hääletamisele. Hääletame. Täna teid! 25 poolthäält.

Teisena laekus kolleegide Seppa, Tarto, Endre ja Runneli ettepanek, milles nad esitasid eelnõuna 1938. aasta põhiseaduse teksti. Panen kolleegide Seppa, Tarto, Endre ja Runneli esitatud projekti hääletamisele. Loevad ainult poolthääled. Hääletame. Täna teid! Poolt anti 4 häält.

Kolmandana laekus härra Linnart Mälli kaudu härra Ando Lepsi koostatud põhiseaduse projekt. Panen selle hääletusele. Jälle loevad ainult poolthääled. Hääletame. Projekti poolt on 1 hääl.

Neljanda ja viimase projektina panen hääletamisele härra Jüri Adamsi ning autorite kollektiivi koostatud ja esitatud põhiseaduse projekti. Jälle loevad ainult poolthääled. Palun hääletame! Nimetatud projekt kogus 29 poolthäält.

Esimese etapi tulemus on selline: nn. härra Raidla projekt kogus 25 häält, nelja kolleegi, Seppa, Tarto, Endre ja Runneli esitatud ettepanek 4 häält, Mälli esitatud Lepsi projekt sai 1 hääle ja nn. härra Adamsi projekt 29 häält. Vastavalt reglemendile langeb välja projekt, mis kogus vähim hääli. Selleks on härra Linnart Mälli esitatud Ando Lepsi projekt.

Teises voorus jäävad konkureerima kolm projekti. Need on härra Raidla koostatud projekt, nelja kolleegi, Seppa, Tarto, Endre ja Runneli koostatud projekt ja härra Adamsi koostatud projekt. Järgnevates voorudes esitatakse nimetatud projektid lähtudes sellest, milline on kogutud häälte pingerida eelmises voorus. Seetõttu panen esimesena hääletamisele enim hääli kogunud projekti, nn. härra Adamsi projekti.

Esimesena on hääletusel Jüri Adamsi koostatud ja esitatud projekt. Hääletame, palun! Nimetatud projekt kogus 29 häält.

Teisena esitan hääletamisele nn. Raidla projekti, mis kogus eelmises voorus 25 häält. Hääletame. Teises voorus kogus nimetatud projekt 26 häält.

Kolmas ja viimane projekt selles hääletusvoorus on kolleegide Seppa, Tarto, Endre ja Runneli

projekt, 1938. aasta põhiseaduse tekst. Panen selle projekti hääletamisele. Nimetatud projekt kogus 6 poolthäält.

Teises voorus langeb välja vähim hääli kogunud projekt ja see on kolleegide Seppa, Tarto, Endre ja Runneli esitatud 1938. aasta põhiseaduse tekst. Kolmandasse vooru on konkureerima jäänud kaks projekti.

Esimesena panen veel kord hääletamisele härra Jüri Adamsi ja autorite kollektiivi koostatud ja esitatud põhiseaduse eelnõu. Hääletame. Kolmandas voorus kogus nimetatud projekt 29 poolthäält nagu teises ja esimeses vooruski.

Teisena ja viimasena panen hääletamisele härra Jüri Raidla ja autorite kollektiivi seaduseelnõu. Palun hääletame! Antud projekt kogus 22 poolthäält.

Vastavalt reglemendile tuleb meil varuda kannatust, sest ees on kõige tähtsam hääletus. Nimelt tuleb meil otsustada see, kas on võimalik võtta aluseks härra Jüri Adamsi ja autorite kollektiivi koostatud ja esitatud projekt, mis võitis konkursi. Selleks et nimetatud projekti saaks võtta aluseks, peab ta koguma enam poolt- kui vastuhääli.

Panen hääletamisele võtta härra Jüri Adamsi ja autorite kollektiivi koostatud põhiseaduse eelnõu meie töös aluseks. Hääletame. 37 poolthäälega on Põhiseaduslik Assamblee teinud otsuse võtta edasise töö aluseks Jüri Adamsi ja autorite kollektiivi koostatud ja assambleele esitatud põhiseaduse eelnõu. (Aplaus.)

Kallid kolleegid! Palun veel teie tähelepanu! Assamblee tänase istungi päevakord on küll ammendatud, kuid on mõned teadaanded. Kõigepealt soovib juhatus panna kõigile toimkondadele südamele, et me oleme jõudnud assamblee töös uude etappi. Vaja on ette valmistada aluseks võetud põhiseaduse eelnõu esimene lugemine. Juhin teie tähelepanu assamblee reglemendi § 6 lõikele 2. Kui üks põhiseaduse eelnõu on Põhiseaduslikus Assamblees aluseks võetud, siis esitatakse muudatusettepanekud vastava teema toimkonna esimehele. Ma palun kõigil toimida vastavalt meie reglemendile! Lõige 3. Muudatusettepanekud arutatakse esmalt läbi teematoimkonnas, kus langetatakse ka otsus ettepaneku suhtes. Teematoimkonna otsust võib apelleerida täiskogus vastava teematoimkonna aruande arutamisel. Palun ka seda sätet edasises töös arvestada! Me leppisime kokku nii, et kõigil teematoimkondadel tuleb valmis olla nädala pärast esimeseks lugemiseks. Me pakume kõigile teematoimkondade juhtidele organisatsioonilistes küsimustes veel sõna. Härra Hallaste!

I. Hallaste

Lugupeetud juhataja! Ma palun kõigil kolmanda toimkonna liikmetel, kes tegelevad Riigikogu ja valitsuse ning riigieelarve küsimustega, koguneda kohe pärast istungi lõppu meie tööruumi, s. o. 131. tuppa. Aitäh!

Juhataja

Härra Jürgenson!

K. Jürgenson

Ma palun seitsmendal toimkonnal, omavalitsuse küsimustega tegeleval toimkonnal koguneda, nii nagu me kokku leppisime, homme hommikul kell 10 meie tööruumi. Aitäh!

Juhataja

Härra Rumessen!

V. Rumessen

Lugupeetud teise toimkonna liikmed! Nagu me oleme rääkinud, koguneme homme kell 10 kokkulepitud ruumi, kus me oleme seni töötanud. Meile tuleb kaks eksperti ja ma palun kõigil kohal olla.

Juhataja

Härra Kask!

P. Kask

Lugupeetud neljanda toimkonna liikmed! Homme kell 10 ruumis nr. 155. Palun valmis olla juba muudatusettepanekutega! Tänan!

Juhataja

Härra Tarto!

E. Tarto

Palun koguneda homme kell 10 riigikaitsetoimkonna tuppa, praegu kohe aga tulla lühikeseks nõupidamiseks tagumise ukse juurde sinna koridori.

Juhataja

Härra Salum!

V. Salum

Esimesel toimkonnal palun koguneda homme kell 10, aga praegu palun tulla hetkeks kohvikusse või kohviku ukse taha.

Juhataja

Härra Rätsep!

J. Rätsep

Austatud kuues toimkond! Mul on teile palve, nagu oleme kokku leppinud, tulla homme kell 11 kas eetikakomisjoni või looduskaitsekomisjoni tuppa. Ülejäänud kolleegidele on mul palve tuua kell 10 tuppa nr. 257 esimesed parandusettepanekud kohtuküsimustes.

Juhataja

Aitäh! Enne kui lõpetame, veel üks teadaanne. Härra Tarto, härra Rumessen, härra Kask ja härra Hallaste, palun teid kaheks minutiks enda juurde! Assamblee istung on lõppenud. Kohtume nädala pärast!